

1.01 Izvirni znanstveni članek

ČLANKI IN RAZPRAVE

UDK 272(497.4)"1607":929Hren T.

Prejeto: 4. 5. 2015

Pritožba kranjskih deželni stanov zoper ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz leta 1607 – 1. del

VANJA KOČEVAR

univ. dipl. zgodovinar

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: vkocevar@zrc-sazu.si

Izvleček

Kranjski deželni stanovi so 3. decembra 1607 deželnemu knezu, nadvojvodi notranjeavstrijskih dežel ter poznejšemu cesarju Ferdinandu II. poslali pritožbo zoper ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je na Kranjskem kot deželnoknežji uradnik vodil (proti)reformacijsko komisijo. Člani pretežno protestantskih stanovskih kurij gospodov ter vitezov in oprod so se uvodoma sicer izrekli za zveste katoliškemu deželnemu knezu, dejanskemu vodji protireformacije, nato pa so navedli vrsto pritožb na račun izvajanja »deželnoknežje reformacije« v deželi, zlasti njen vodja škof Hren naj bi prekoračil svoja pooblastila, kršil stare pravice deželanov ter se osebno okoriščal. Dokument je še zlasti zanimiv, ker omogoča vpogled v Hrenovo politiko slabitve plemiške protestantske stranke v kranjskem deželnem zboru, s podpiranjem četrte meščansko-trške kurije. Prispevek poskuša na podlagi arhivskih virov in strokovne literature predstaviti nekaj novih prispevkov k biografiji škofa Tomaža Hrena – ene najbolj kontroverznih oseb slovenske zgodovine – in njegovo spreminjajočo podobo v zgodovinopisju, ter dalje, kontekstualizirati stanovsko *Quarelam* proti škofu (tako v kranjski kot tudi širši evropski politično-konfesionalni okvir). Dotični dokument je namreč nastal v času, ko so tako notranjeavstrijske kot tudi ostale srednje- in zahodnoevropske dežele pretresale številne napetosti med katoličani in protestanti vseh družbenih slojev.

Ključne besede:

Kranjska, škof Tomaž Hren, kranjski deželni stanovi, protireformacija, augsburška veroizpoved, nadvojvoda Ferdinand II.

Abstract

THE 1607 COMPLAINT OF THE CARNIOLAN PROVINCIAL ESTATES AGAINST THE LJUBLJANA BISHOP TOMAŽ HREN – PART 1

On December 3, 1607, the Carniolan Provincial Estates wrote a letter of complaint and sent it to their Provincial Prince, the Archduke of the Inner Austrian provinces and the future Emperor Ferdinand II. In it they expressed their dissatisfaction with the Ljubljana Bishop Tomaž Hren, the princely official in charge of the (Counter) Reformation commission in Carniola. Though initially declaring loyalty to their Catholic provincial prince - the actual initiator of the Counter-Reformation – the members of the predominantly protestant curia of lords and that of knights and squires then stated a number

Key-words:

Carniola, Bishop Tomaž Hren, Carniolan Provincial Estates, Counter-Reformation, Augsburg Confession, Archduke Ferdinand II.

of complaints in terms of how the “provincial princely Reformation was being carried out in Carniola”. Hren in particular was being accused of abusing his power, violating the old privileges of the members of the estates, and benefiting personally from all this. The document is especially interesting for its insight into Hren’s policy of weakening the noble protestant party in the Carniolan Provincial Diet by supporting the fourth curia of towns and boroughs. Based on archival sources and expert literature, this paper first aims to add to the biography of the Bishop Tomaž Hren, one of the most controversial personalities in Slovenian history, and to his ever changing image in Slovenian historiography. Secondly, it tries to place the Estates’ *Querela* against Bishop Hren in the local Carniolan and wider European political and religious contexts. After all, the document in question was created at a time when the Inner Austrian lands and the rest of the Central and Western European countries were all experiencing increasing tension between the Catholics and the Protestants in all social strata.

Uvod¹

»Ako te plaši trud, poglej na plačilo«² je bil moto devetega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (13. november 1560–10. februar 1630),³ ene najbolj kontroverznih osebnosti kranjske in slovenske zgodovine. Hren je kot škof in politik nedvomno živel v skladu s svojim vodilom, saj je takoj ob svojem vstopu v cerkveno in hkrati politično življenje prevzel pobudo ter se zavihtel na čelo tako protireformacije in katoliške obnove kot tudi katoliške stranke v deželnem zboru ter pri svojem zatiranju politično in konfesionalno nasprotne protestantske strani ni izbiral sredstev. Dandanes njegovo figuro najpogosteje povezujemo s (proti)reformacijsko komisijo, ki je po vsej Kranjski uničevala protestantska pokopališča in cerkve, zažigala protestantske knjige ter izganjala predikante in tiste meščane, ki se niso hoteli spreobrniti v katolištvo, vendar pa ob tem često pozabimo, da je Hren s svojim načelovanjem zloglasni (proti)reformacijski komisiji dejansko le na terenu izvajal politični program notranjeavstrijskega deželnega kneza nadvojvode Ferdinanda. Ljubljanskemu škofu moramo priznati, da je pri tem početju poleg protireformacijske ihte in neizprosnega zatiranja luteranstva pokazal tudi razumevanje za dosežke reformacije na jezikovnem področju ter kljub požigom protestantskih knjig dejansko rešil Trubarjev slovenski knjižni jezik. Kljub veliki kulturni in gospodarski škodi, ki je kot posledica protireformacije prizadela deželo v prvi tretjini 17. stoletja, so Hrenova prizadevanja za notranjo obnovo katoliške Cerkve na nek način položila temelje novemu kulturno-umetniškemu razcvetu Kranjske v zadnji tretjini stoletja, v času tako imenovane katoliške dobe v književnosti in baroka v stavbarstvu.⁴ Vsi kranjski veleumi 17. in prve polovice 18. stoletja so namreč svojo izobraževalno pot začeli v šoli ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove, katere ustanovitev je sad tudi Hrenovih prizadevanj, poleg tega so k napredku pisane besede v slovenščini, čeprav pretežno v rokopisih, pomembno prispevali kapucini,⁵ ki so bili ob svojem prihodu na Kranjsko prav tako deležni Hrenove podpore.

¹ Za nesebično pomoč pri raziskovanju in pripravi prispevka se iskreno zahvaljujem: dr. Borisu Golcu, dr. Sašu Jeršetu, dr. Mihi Preinfalku, dr. Mihi Kosiju in dr. Matjažu Bizjaku.

² Tako je Hrenovo škofovsko geslo »*Terret labor, aspice praemium.*« v slovenščino prevedel Josip Gruden. (Gruden: *Zgodovina*, str. 820).

³ Turk: Tomaž Hren. *Slovenska biografija*. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/> (3. 2. 2014).

⁴ Glej Vidmar: *Ljubljana*, str. 175–180.

⁵ Glej NRSS: *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja*. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss/VIEW/> (3. 2. 2015).

Namen pričujočega prispevka je opozoriti na Hrenov angažma na političnem področju in na njegovo, sicer prevladujoče negativno podobo v stanovskem gradivu, prav po tem so Hrenovi biografi in zgodovinarji, ki so se ukvarjali z njegovim časom in delom redkeje posegli kot po nekaterih drugih virih. Prispevek tako predstavlja pritožbo protestantskih članov kranjskih deželnih stanov, ki so jo leta 1607 v Gradec poslali dejanskemu vodji protireformacije, nadvojvodu Ferdinandu, ter v njej opozorili na škofove kršitve pooblastil in poseganje v stanovske pravice.

Hren v slovenskem zgodovinskem spominu in zgodovinopisju

Dojemanje Tomaža Hrena s strani njegovih rojakov, tako sodobnikov kot poznejših rodov, se je zelo spreminjalo glede na trenutne razmere in duh časa. Za pisce tako imenovane »katoliške dobe«, na čelu z Valvasorjem, je bil »kranjski apostol«. ⁶ Pozitivno podobo je nato obdržal skozi 18. stoletje in vse do sredine 19. stoletja, ko so ga nekateri primerjali celo s papežem Gregorjem VII. ⁷

Začetek prvih sprememb v percepciji Hrena je na nek način napovedal prihod luteranskega teologa Theodorja Elzeja leta 1851 za pastorja v Ljubljano, ki je v Hrenu videl predvsem zatiralca protestantizma in slovenskega jezika, ⁸ vendar se temu mnenju še zdaleč niso pridružili vsi. Devetemu ljubljanskemu škofu je bil manj naklonjen tudi August Dimitz. Po njegovem mnenju je katoliška Cerkev Hrenu lahko hvaležna, da je z izvedbo protireformacije na Kranjskem rešil njen strateško pomemben položaj na mejah Nemčije in Italije, vendar mu očita, da je bil najmočnejši izraz romanskega duha, ki je s protireformacijo zmagal nad nemškimi težnjami po raziskovanju in omiki. ⁹ Na sodbe o času protireformacije in katoliške obnove med Slovenci je v naslednjih desetletjih zelo pomembno vplival razpad slogaškega kluba aprila 1892. Povzročil je ločitev duhov in politični boj med liberalno in katoliško ljudsko stranko, ki se je močno odrazil v percepciji časa reformacije in protireformacije. Medtem ko je liberalni tabor častil Primoža Trubarja, je katoliški zagovarjal Hrena. ¹⁰ V obdobju med obema vojnama sta se s Hrenom največ ukvarjala literarni zgodovinar France Kidrič in cerkveni zgodovinar Josip Turk, ki sta med seboj večkrat polemizirala, saj je Kidrič v Hrenu videl predvsem izkoriščevalca dosežkov reformacije, medtem ko mu je bil Turk kot prenovitelju katoliške Cerkve naklonjen. ¹¹ Po drugi svetovni vojni je Hren imel predvsem negativno podobo. Spremembe so se začele leta 1988, ko je izšlo delo Ane Lavrič o Hrenovi vlogi v likovni umetnosti, ¹² s čimer se je odprl prostor za debato o njegovi vlogi in pomenu. Tako sta Hrena v četrtem zvezku *Enciklopedije Slovenije*, ki je izšel leta 1990, Jože Rajhman in Emilijan Cevc predstavila bolj s pozitivne strani, kot ga je slovensko zgodovinopisje označevalo po drugi svetovni vojni, zapisala sta namreč, da je bil Hren sicer protireformator, uničevalec protestantskih knjig in cerkva, vendar tudi domoljub, mecen in rešitelj Dalmatinove Biblije. ¹³ Naslednje leto je izšla še *Zgodovina cerkve na Slovenskem* pod uredništvom Metoda Benedika, ki je kot avtor poglavja o protireformaciji v slovensko zgodovinopisje uvedel pojem *katoliške obnove*, ki se je v devetdesetih letih uveljavil v slovenski znanstveni literaturi. Leta 1994 je izšel zbornik *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deže-*

⁶ Valvasor: *Čast in slava, Zvezek 2, Knjiga VII*, str. 664.

⁷ Stanonik: Škof Tomaž Hren, 355.

⁸ Melik: Hren v slovenskem, str. 375.

⁹ Prav tam, str. 376.

¹⁰ Prav tam, str. 376.

¹¹ Prav tam, str. 380; Stanonik: Škof Tomaž Hren v slovenskem leposlovju, str. 351.

¹² Lavrič: *Vloga*.

¹³ Rajhman in Cevc: Tomaž Hren, str. 50–51.

lah 1564–1628, v katerem so članki v treh jeziki in se navezujejo tudi na škofa Hrena. Sicer se je Hrenu več posvečal France M. Dolinar, ki je o njem objavil več razprav.¹⁴ Leta 2013 sta izšli dve pomembni razpravi, povezani z delovanjem Tomaža Hrena – Luka Vidmar je tako raziskal požiga protestantskih knjig v Ljubljani v času delovanja protireformacijske komisije,¹⁵ Žiga Zwitter pa je dokazal uporabo Hrenovih koledarskih notic in podložniških dnevnikov za vremensko in klimatsko zgodovino dotičnega obdobja.¹⁶

Evropske politično-konfesionalne razmere v prvem desetletju 17. stoletja

Prvo desetletje 17. stoletja so v Evropi zaznamovale politično-konfesionalne napetosti, vsesplošna zaostrenost odnosov med protestanti in katoličani se je širom celine odražala v incidentih, kot sta na primer smodniška zarota v Angliji leta 1605 in umor francoskega kralja Henrika IV. leta 1610.¹⁷ Poleg notranjepolitičnih in konfesionalnih nasprotij so vladarji tudi navzven večinoma vodili agresivno politiko, zaradi česar so se evropske sile zgodnjega novega veka v povprečju vojskovale šestdeset odstotkov časa.¹⁸ Ključna nasprotja med evropskimi silami, ki so na začetku 17. stoletja neprestano ogrožala evropski mir, so bila: špansko-nizozemski konflikt, nasprotje med Španijo in habsburško hišo nasploh na eni ter Francijo na drugi strani, boj za *Dominium maris Baltici* med Dansko, Švedsko in Poljsko ter osmanski prodor v srednjo Evropo.¹⁹ Na stičišču naštetih konfliktnih območij je ležalo Sveto Rimsko cesarstvo, ki je bilo, kljub navideznemu miru v notranji krizi in se je po konfesionalnem ključu vedno bolj polariziralo v dve nasprotujoči si strani.²⁰

Bipolarizacija se je začela stopnjevati, ko je leta 1606 Cesarstvo pretresel medkonfesionalni incident v državnem neposrednem mestu (»*Reichsstadt*«) Donauwörth. Incident se je leto zatem razpletel s priključitvijo protestantskega mesta, ki je s tem izgubilo vse svoje svoboščine, katoliški Bavarski pod vodstvom vojvoda Maksimilijana I. Bavarska aneksija Donauwörtha je zaostri napetosti med katoliškimi in protestantskimi knezi v Cesarstvu in leta 1608 so protestantski knezi ustanovili svojo Unijo pod vodstvom kalvinske Volilno Pfalške, na kar so katoliški knezi na čelu z bavarskim vojvodo Maksimilijanom I. odgovorili leta 1609 in se povezali v svojo Ligo, s čimer sta se vzpostavila sovražna tabora bližajoče se tridesetletne vojne.²¹ Bavarski vojvoda se je nemudoma po ustanovitvi protestantske Unije lotil zbiranja finančnih sredstev za nastajajočo katoliško Ligo ter se očitno za pomoč obrnil tudi na svojega notranjeavstrijskega bratranca, nadvojvodo Ferdinanda, ki je 8. julija 1608 kranjskemu deželnemu zboru poslal zahtevo, da Kranjci Maksimilijanu I. bavarskemu posodijo 200.000 renskih goldinarjev. Po posvetu so stanovi sprejeli sklep, da ne nameravajo podpirati ustanovitve zveze katoliških knezov, ter so Ferdinandov zahtevek milo zavrnil.²² Medtem je v cesarstvu izbruhnila nova kriza, v spodnjem Porenju je namreč nastal nasledstveni spor za območje Jülich-Cleve, ki bi zaradi strateške-

¹⁴ Dolinar: Tomaž Hren, str. 215–223; Dolinar: Prizadevanje ljubljanskega škofa, str. 56–60; Dolinar: Politische Rekatholisierung, str. 341–351; Dolinar: Die Bemühungen, str. 25–29; Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 111–120; Dolinar: Die Gegenreformation, str. 327–340.

¹⁵ Vidmar: Požiga protestantskih knjig, str. 189–216.

¹⁶ Zwitter: Vremenska in klimatska zgodovina, str. 306–389.

¹⁷ Schich: Universalgeschichte, str. 648–649.

¹⁸ Burkhardt: *Der Dreißigjährige Krieg*, str. 9.

¹⁹ Kampmann: *Europa und das Reich*, str. 7–17.

²⁰ Prav tam, str. 17.

²¹ Erbe: *Die frühe Neuzeit*, str. 24.

²² Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 392.

ga pomena obeh vojvodstev lahko prerasel v spopad širših evropskih razsežnosti, a se je leto pozneje, po umoru francoskega kralja Henrika IV., sporazumno končal.²³

Istočasno s Cesarstvom je notranji razkol pretresel tudi nemško vejo habsburške dinastije – po sklenitvi miru z visoko Porto, ki se je nato vse do leta 1639 posvečala svojim vzhodnim mejam, in upornim Ogrom leta 1606, se je razvnel spor med bratoma, cesarjem Rudolfom II. in nadvojvodom Matijo. Merjenje moči med Habsburžanima je bila voda na mlin pretežno protestantskih stanov njunih dežel, ti so bratski razdor izkoristili za potrditev svoje avtonomije in verskih koncesij. Januarja 1608 je Matija take ugodnosti zagotovili ogrskim stanovom in marca 1609 še stanovom v Avstriji nad in pod Anižo,²⁴ julija istega leta pa je moral češkimi stanovom z »majestetnim pismom« široke verske svobojščine priznati tudi Rudolf II.²⁵ V boju za oblast je naposled zmagal Matija, ki je leta 1611 zasedel češki prestol in leto pozneje, po Rudolfovi smrti, dobil še krono Svetega Rimskega cesarstva.²⁶

Politično-konfesionalne razmere na Kranjskem v času nastanka pritožbe zoper Hrena

(Proti)reformacijska komisija je prečesala Kranjsko med letoma 1600 in 1603 ter s tem v grobem zaključila svoje delo na terenu. Kot poseben dežel-noknežji organ, ki je bdela nad konfesionalnim življenjem v deželi, je komisija obstajala še dolgo po Hrenovi smrti in so ji predsedovali njegovi škofovski nasledniki.²⁷ Medtem ko je bil protestantizem med meščanstvom in podeželskim prebivalstvom po večini odpravljen ali vsaj potisnjen v ilegalno obliko »kriptoprotellantizma«, je v protestantski veri še naprej ostala večina deželnega plemstva.²⁸ Za razliko od nekaterih drugih evropskih dežel, ki so podobno kot notranjeavstrijske v času konfesionalizacije izkusile protireformacijo, se protestanti Notranje Avstrije deželnemu knezu Ferdinandu niso uprli, čeprav več virov kaže, da je bila nevarnost izbruha »notranje vojne« ali krvavih medkonfesionalnih obračunavanj zlasti leta 1599 realna.²⁹

V obdobju med letoma 1602, ko je (proti)reformacijska komisija zaključila svoj pohod po deželi, in 1614, ko je bil Hren imenovan za namestnika v Gradcu,³⁰ je politično življenje Kranjske zaznamoval Hrenov konflikt s stanovi. Spor je imel široke razsežnosti, saj je segel na področja restitucije nekdanjih cerkvenih posesti, glasovalne pravice za četrto kurijo v deželnem zboru, sprejemanje predstavnikov mest v stanovske organe, podeželsko trgovino in posamezne izgone nekaterih stanovskih uradnikov. Hren je v kranjskem deželnem zboru nadaljeval politični boj s protestantizmom, ki ga je v deželnem zboru zastopala večina plemstva gosposke in viteške kurije. Tudi deželni knez je skušal okrepiti katoliško stranko in hkrati doseči boljšo podlago za dosego svojih političnih ciljev v deželnem zboru.³¹ V tem kontekstu je treba razumeti jezuitska

²³ Press: Rudolf II., str. 109–110; Parker: *The Thirty Yers' War*, str. xx–xxi.

²⁴ Press: Matthias, str. 117–120

²⁵ Press: Rudolf II., str. 107.

²⁶ Press: Matthias, str. 117–120

²⁷ Turk: Tomaž Hren, str. 7.

²⁸ Glej Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 331–346; Gruden: *Zgodovina*, str. 815–837; Grdina: *Do fine moke*, str. 202–236. Grdina: Hrenov odnos, str. 229–245; Vidmar: *Požiga*, str. 189–216.

²⁹ Zlasti ljubljanski jezuiti so se bali, da bi lahko prišlo do pogroma protestantov nad katoličani v mestu ter da jim Ferdinand zaradi kuge, ki je ta čas razsajala, ne bi mogel poslati pomoči. Jezuiti še poročajo, da se je pripravljala napad na njihov kolegij v Ljubljani, v mestu pa naj bi prišlo do več incidentov. Glej: *Histora annua*, str. 31–32.

³⁰ Turk: Tomaž Hren, str. 4.

³¹ Glej Dolinar: *Politische Rekatolisierung*, str. 348–351.

prizadevanja, da bi leta 1602 v deželnem zboru zasedli mesto, ki je v kuriji prelatov prej pripadalo priorju kartuzije Pleterje, čemur so stanovi nasprotovali, Hren pa je jezuitske težnje podpiral.³² Kranjsko protestantsko plemstvo je imelo v tem času odprte kar tri politične fronte, in sicer: na deželni ravni se je namreč bojevalo z neizprosni (proti)reformatorjem Hrenom ter po novem tudi s predstavniki deželnoknežjih mest v četrti kuriji, ki so med pohodi (proti)reformacijske komisije prestopila v katolicizem, s čimer se je pretrgalo nekdanje, na konfesionalni pripadnosti osnovano medstanovsko zavezništvo. Poleg tega se je plemstvo na notranjeavstrijski ravni skupaj s štajerskimi in koroškimi kolegi pri deželnem knezu potegovalo za priznanje verskih koncesij ter po letu 1604 začelo pomoč iskati tudi v tujini. Zlasti je stanove treh notranjeavstrijskih dežel spodbudil »*Bruderzwist*« med Habsburžanoma Rudolfom II. in Matijo, vendar je nadvojvoda Ferdinand decembra 1609 ponovno ostro zavrnil vse stanovske prošnje,³³ rekoč, da je precej raje pripravljen žrtvovati vse, kar je od božje milosti prejel in poseduje, kakor pa odstopiti od svojega mnenja, ki ga je že često izrazil.³⁴ Dogajanje na notranjeavstrijskem nivoju je tu kratko orisano zgolj za potrebe kontekstualizacije, saj se pričujoči prispevek posveča le notranjepolitičnim razmeram na Kranjskem.³⁵

Hren je leta 1604 ostro nastopil proti plemstvu, (proti)reformacijska komisija je izdala celo poseben dekret, naslovljen na vse prebivalce dežele, ki so se že spreobrili v katolištvo, in tiste, ki še »trdovratno« vztrajajo v protestantski veri, naj se odrečejo Lutrovemu nauku, opravijo katoliško spoved in obhajilo ter to dokažejo z verodostojnimi spovednimi potrdili. Zanimivo je, da dekret, ki se sicer nanaša tudi na meščane in druge prebivalce dežele, prvenstveno obravnava protestantsko plemstvo obeh spolov, ki nima deželanstva. Ukaz navaja, da je bilo s strani deželnega kneza nekaterim plemičem brez deželanstva že ukazano, naj se spreobrnejo v katolištvo. (Proti)reformacijski komisarji tem osebam, tudi plemenitim, zdaj dajejo štirinajst dni časa, da se spreobrnejo ter po katoliško spovejo in prejmejo obhajilo, ali pa se s svojim premoženjem izselijo iz nadvojvodovih dednih dežel. Ni še povsem jasno, ali se dekret nanaša na vse plemstvo v deželi, ki ni imelo deželanstva, ali le na določene posameznike, ki so že pred tem dobili deželnoknežje ukaze o spreobrnjenju, kljub temu pa dekret daje vtis, da so imeli pred delovanjem (proti)reformacijske komisije v verskih zadevah imuniteto izključno plemiči z deželanskim statusom.³⁶ Kot bomo videli pozneje,

³² Rajšp: Jezuiti, str. 271; glej Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1393, str. 222.

³³ Gruden: *Zgodovina*, str. 838–841.

³⁴ Povzeto po citatu: »... , *weit lieber alles und yedes, so sie von den gnaden gottes haben und besitzen, in die schanz und williglich darzue setzen, als von ihrer oft widerholten meynung im wenigsten zu weichen.*« (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1840, str. 542), primerjaj Gruden, *Zgodovina*, str. 841.

³⁵ Glej Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, str. IX–XXXII; Gruden: *Zgodovina*, str. 838–846, *Katholische Reform und Gegenreformation*; Pörtlner: *The Counter-Reformation*, str. 108–144; Jerše: *Glaube, Hoffnung, Herrschaft*, str. 351–577; Jerše: *Vera, upanje, oblast*, str. 67–103.

³⁶ Dekret kranjske (proti)reformacijske komisije iz leta 1604 ni natančno datiran. Ključni del dokumenta se glasi: »... , *wegen Allen und yeden zu [...]jo: sesshafft: und befindenden, sowoll Sectisch gewest: und nunmehr reformierten, alß auch an dern, noch fortan, in irer verführung und damnierten Lutherthumb, halsstärriß verharenden nobilitierten Mans: und weibspersonen, so nit wissentliche Landtleuth: und doch vor disem bandisiert, und auß höchsternendten Fürstlichen] Dur[chlaucht] Erblanden außgeschafft worden sein, Burger: und Inwohnern, wöliche bißhero auferlegter massen, noch nicht Catholisch gebeicht, und comuniciert haben, in Crafft dises entlichen und Peremptorischen decrets, abermalen, und allem überfluß anzufüegen. Auf das dieselben bey ernstlicher vor offtbedroeter Peen: Die verstokht: und in Lutherthumb halsstärriß aber, bey gestrakher unverschonter, Confiscir: und zur Landtsfürstlichen camer ainziehung Irer haab und güeter, und mehr anderer vorbehaltender, höchstbemelter Fürstlichen] Dur[chlaucht] schwärer Leibsstraff und Ungnadt, zwischen den nechsten 14 Tagen, nach vernembung dits, alßo gewiß und unfailbarlich, entweder sich mit allen Iren adhaerenten, von denen machen, und Irer Fürstlichen] Dur[chlaucht] etc Erblande raumen, oder aber (wöliches Inen villmehr zuwünschen und zurathen) mit und neben anderen unzelich villthausendt fromen*

je komisija v spornih zadevah restitucije cerkvenega premoženja posegla tudi v zadeve deželanov ter naposled ukazala izgon tudi stanovskemu uradniku z deželanstvom.³⁷ Plemstvo z dežlanskim statusom je v notranjeavstrijskih dednih deželah v protestantizmu *de iure* lahko vztrajalo do leta 1628, ko je (takrat že cesar) Ferdinand II. izdal dekret o njihovi spreobrnitvi v katolištvo ali izgonu.³⁸ Dekret (proti)reformacijske komisije na Kranjskem se sklicuje na razne deželnoknežje ukaze, ki jih sicer ne navaja eksplicitno. Kljub dejstvu, da se ni nanašal na deželane, ki so imeli dejanske politične pravice, je verjetno dodatno prispeval k zaostrovanju medkonfesionalnih odnosov.

Nato je škof konec oktobra 1604 na graški dvor poslal še svoje poročilo,³⁹ v katerem se je zavzemal za trgovske koristi mest in njihovo glasovalno pravico v deželnem zboru. Po mnenju Hrenovega biografa z začetka 20. stoletja Josipa Turka je ljubljanski škof s tem želel krepiti katoliško stranko napram protestantskemu plemstvu v deželnem zboru.⁴⁰ Spis v šestih točkah pa je zanimiv iz več razlogov. Prinaša namreč vpogled v trgovske, gmotne, gospodarske, politične, upravne in celo prometne razmere v deželi.⁴¹ V prvi točki škof spregovori o kmečki trgovini, ki naj bi resno škodovala meščanom in tržanom, ter se obregne ob plemstvo, zlasti družino Thurn, ki je zastopala interese podložnikov proti meščanom. Poleg tega so Thurne pred izvedbo (proti)reformacije v mestih podpirali tudi protestantski meščani, kar se zdaj ne dogaja več, kajti meščanstvo, ki je sedaj katoliško, združeno zastopa svoje interese. Škof podložnikom očita lenobo in zanemarjanje poljedelstva na račun trgovanja, s čimer so nekateri posamezniki iz kmečkih vrst zelo obogateli. Kmetje, tako škof, plačujejo vedno enako visoke davke, medtem ko njihovi dohodki od trgovanja sploh niso obdavčeni, po drugi strani pa se višina davkov, naloženih meščanom, vedno sklada z njihovim zaslužkom. Nelojalna konkurenca kmečke trgovine povzroča propadanje mest in trgov, kar je najbolj vidno na Dolenjskem. Rešitev za gospodarsko nazadovanje mest vidi škof v prepovedi kmečke trgovine in prepustitvi trgovine z železom meščanom.⁴² V drugi točki opozori na škodljive posledice prodaje živine na Beneško,⁴³ v tretji pa svetuje, naj se pri izvršbi zaradi neplačanih davkov ne bremeni dohodkov meščanov in tržanov, temveč naj se take osebe raje kaznuje z zaporom.⁴⁴ V četrti točki se Hren dotakne položaja mestno-trške kurije v deželnem zboru, rekoč:

»... da se [predstavnikov] mest in trgov, kolikor jih je prisotnih na deželnih zborih ali drugih odborih in zasedanjih, ne sprašuje vsakega posebej ter se tudi njihovih glasov in glasovanja, kot je bilo to vselej v navadi, ne zapisuje redno v protokol, ampak se [predstavniki] mest in trgov upošte-

threuerhzigem Gott: der Mueter der heyligen Catholischen Khirchen, und Irer höchsten obrigkheit gehorsamben Christen, yezo alsfalt sich weisen lassen, von Irem Khezer + und Lutherthumb abstehen, Catholisch beichen und Communicirn: ...« (NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 61. (1604, Ljubljana)).

³⁷ Primer prislednika dvorne in deželne pravde Melhiorja Pantaleona.

³⁸ SI AS 1097, *Cesarski patenti 1620–1700*, št. 110 (Dunaj, 1628, 8. avgust).

³⁹ Hren je nadvojvodu Ferdinandu poslal več poročil o napredovanju protireformacije in stanju v škofiji, glej objavi Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 375–387; št. 1688, str. 416–422; št. 1841, str. 544–548 in Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 110–111; št. 243, str. 113; št. 244, str. 113–114; št. 245, str. 114–116.

⁴⁰ Turk: *Tomaž Hren*, str. 7.

⁴¹ August Dimitz je objavil povzetek Hrenovega spisa, ki nosi datum 30. oktober 1604 (Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 110–111), Johann Loserth pa je nato objavil celoten spis (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 375–387).

⁴² Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 376–380; Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 110.

⁴³ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 380–381; Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 110.

⁴⁴ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 381; Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 110.

vajo le kot en glas. Meni – škofu – je to sicer dobro poznano, [tako] da sem večkrat s posebno pridno pozornostjo in preštevanjem katoliških glasov in glasovanj moral ostro opomniti gospoda deželnega maršala, ki je bil do sedaj sam pripadnik augsburške veroizpovedi. Ko je hotel iti mimo omenjenih [predstavnikov] mest, bi moral tudi te vprašati po njihovem mnenju in dobri presoji, kar je vendarle storil, toda dal jim je le malo besede, prav tako se njihovi glasovi niso vpisovali v protokol. Na to jaz, kolikor sem le bil prisoten v svetu, nikoli nisem pozabil opomniti, saj to pomeni nered in občutno korist za vse zvižčne napade ter tudi odkrito zatiranje katoličanov, s tem oni, pripadniki augsburške veroizpovedi, ne morejo biti preglasovani z glasovi [meščanov] ter tako pogosto izvajajo zelo škodljive stvari za celotno deželo in vse skupne zadeve ...»⁴⁵

Na ta način si plemstvo, nadaljuje Hren, na škodo skupnih financ med seboj znižuje davke. Tako naj bi se bratom Auersperg pred kratkim znižalo davke za več tisoč goldinarjev, kar je po škofovem mnenju razlog za slabo stanje deželnih financ. Tudi najnižjim plemičem, ki plačujejo letno le 20 goldinarjev davka na svoje imenje, je vedno – v kolikor so le protestanti – dovoljeno glasovati, medtem ko se glasov četrte kurije ne upošteva. Stanovi so tako sklep deželnega zbora za leto 1604 nadvojvodu poslali, ne da bi predstavnike mest o tem povprašali ali da bi bili ti na zboru prisotni, s čimer so jim kratili pravice. Hren poleg tega ugotavlja, da se predstavniki plemiških kurij, sedaj ko so meščani katoliški, zanje ne potegnejo nikoli več. Pred izvedbo (proti)reformacije so se tudi plemiči zavzemali za protestantske meščane, Hren navaja primer Andreja Aleksandrina, ki je bil v času gubernatorja nadvojvode Maksimilijana⁴⁶ zaščiten s strani stanov, poleg tega so se stanovi potegnili za nekatoliške meščane Škofje Loke^{47,48} ter se postavili v bran luteranskih podložnikov na brixenškem gospostvu Bled:⁴⁹

⁴⁵ »... dass die von stött und margkt, sovill deren bei denen landtagen oder andern ausschüssen und zusammenkunften anwesenden (sic), in particulari ein yeder insonderheit nit befragt noch ordenlich ins protocoll mit seinem voto und suffragio als vor disem yederzeit im gebrauch erhalten, geschriben werden will und dahero alle die stött und margkt nit allain iren abgesandten nur für ain stim geachtet, ist zwar mir bischoven dises ganze wol bewust, das ich zu etlichmalen mit sonders vleissigen aufmerken und abzellung der chatollischen stimmen und suffragien dem herrn landtmarschalch, wellicher bis auf dato zu haiszen allein der Augsp. confessionisten dependent gewest, stark vermanen müessen, wan er beruerte der stött gesandte füngangen, er solle dieselb irer mainung und guetbedunkens auch fragen, welliches er gleichwoll gethan, aber wenig innen das gehör geben, noch ire stimen vill protocollirt worden, welliches ich, wan so oft ich nur im rath beywesig gewesen, zu andten auch nicht underlassen, dieweil solliches ein unordnung und ein merklicher vortl zu allen listigen anschlägen, auch ein pur lautere unterdrückung der catholischen, damit sy der A. C. zugethane in iren votis vor inen nit uberstumbt und also oft vom ganzen landt und allem gemeinen wesen hochschödlisches fürnemen, ...« (Loserth: Akten Ferdinand II., Band II., št. 1632, str. 381–382).

⁴⁶ Nadvojvoda Maksimilijan III. je bil deveti otrok cesarja Maksimilijana II. (12. oktober 1558 – 2. november 1618) (*Die Kaiser*, str. 527).

⁴⁷ Freisinški škof Ernest (škofoval 1566–1612) je v Škofjo Loko dvakrat poslal versko komisijo, da bi zaustavil širjenje protestantizma, in sicer med letoma 1573 in 1585. Leta 1585 je komisija voditelj protestantskega gibanja v Škofji Loki zaprla in jim naložila visoke denarne kazni, na kar so v dogajanje posegli kranjski deželni stanovi in freisinške komisarje povabili v Ljubljano. Stanovi so se sklicevali na kranjske deželne svoboščine ter komisarjem očitali kršitev le-teh. Spor se je končal sporazumno, tako da je komisija izpustila zaprte loške protestante ter jim znižala kazni, stanovi pa naj bi dosegli, da bodo nepokorni nehali kljubovati. Vendar komisija po mnenju Pavleta Blaznika v Škofji Loki leta 1585 dejansko ni dosegla ničesar. Glej Blaznik: Škofja Loka, str. 248–249. Primerjaj Valvasor: *Die Ehre*, 2. Band, VII. Buch, str. 452–455.

⁴⁸ Za delovanje (proti)reformacijske komisije v Škofji Loki glej Blaznik: Škofja Loka, str. 248–254; in Šega, Golec: Münchenska zakladna najdba, str. 173–190.

⁴⁹ Kot odgovor na delo komisarjev brixenškega škofa so kranjski deželni stanovi leta 1587 na Blejskem gospostvu posegli z oboroženo silo. Stanovska konjeniška enota je 28. avgusta 1587 prispela v Lesce, kjer se ji je pridružilo še 200 luteranov iz različnih krajev, med njimi mnogo radovljiških meščanov. 28. avgusta je skupina krenila proti Blejskemu gospostvu, vendar so

»..., da so celo s konjeniško enoto⁵⁰ oblegali gospostvo, zadržali [proti]reformacijo; tedaj so zagrešili zločin razžalitve veličanstva in se izognili zakoniti strogi kazni, ...«⁵¹

Kranjsko plemstvo je zlasti prizadel očitek, da so stanovi zagrešili zločin razžalitve veličanstva. Škof si je s tem očitkom nakopal težke zamere, ki jih določeni plemiči zlepa niso pozabili.⁵² Ne vemo točno, kdaj so se stanovi podrobno seznanili z vsebino Hrenovega pisma iz leta 1604, nekateri indici kažejo, da šele avgusta 1607, vendar več o tem pozneje. Čeprav se je blejski incident zgodil že leta 1587, je bila obtožba zločina razžalitve veličanstva kajpada zelo resna stvar.⁵³

Hren svojo oceno meščanskega položaja v deželnem zboru zaključil s sklepom, da mesta nosijo glavno breme dežele ter naj bodo zato tudi njihovi glasovi poimensko zabeleženi v vse deželnozborske obravnave, vsa stanovska srečanja naj potekajo le ob njihovem vedenju in hotenju ter naj bodo predstavniki mest tudi sopodpisniki vseh deželnozborskih spisov.⁵⁴

V peti točki škof oriše še položaj četrte kurije v stanovski upravi, ki se je, kot navaja, v zadnjih časih občutno poslabšal, namreč:

»..., tako se ve in je po deželi vsesplošno znano, da so pred prestopom v katoliško vero meščane pogosteje sprejemali in rabili ne le v omenjeni službi, temveč tudi v prejemniškem uradu, ...«⁵⁵

V podkrepitev navaja tri primere uradnikov iz meščanskih vrst, ki so se pred (proti)reformacijo povzpeli znotraj uprave: Viljem Praunsperger, Lenart Hren⁵⁶ in Janž Khisl, vsi trije so bili protestanti. Škof doda, da je bilo na Kranjskem včasih v navadi, da se tistega meščanskega uradnika, ki se je izkazal v mestni upravi, nato predlaga za poverjenika. Ker to za meščane pomeni priznanje njihovih vrlin in nagrado za njihov trud za domovino, zdaj terjajo to pravico nazaj.⁵⁷

Politični razkol kranjskega deželnega zbora z verskim predznakom se je odražal v tem, da je protestantsko plemstvo, potem ko je meščanstvo med pohodom (proti)reformacijske komisije vsaj deklarativno prestopilo v katolištvo, začelo iz stanovske uprave izrivati meščane, kot to kažejo navedbe v Hrenovem poročilu. Na odiranje meščanov iz stanovskega upravnopredstavniskega aparata pa kažejo tudi drugi viri. Seznam kranjskih deželanov, nastal v prvem de-

se na boj pripravili tudi brixenški komisarji in blejski katoličani, ki so dobili tudi okrepitev iz Bohinja. Grozeči spopad je preprečil nadvojvoda Karel II. in poveljnik stanovske konjenice Krištof Gall se je s svojim oddelkom naposled moral umakniti. Glej: Gornik: *Zgodovina blejske župnije*, str. 141–143. Primerjaj Valvasor: *Die Ehre, 2. Band, VII. Buch*, str. 455–458.

⁵⁰ *Fähnlein* – vojaška enota (300 vojakov), glej Hudelja: *Nemško-slovenski*, str. 108.

⁵¹ »..., da sy gar mit ainer fahnen reisigen volks die herrschafft belegert, vor der reformation verhalten, da sy sich in crimine laesae maiestatis vergrifen und billiche grosse straf verwürkt hatten, ...« (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 384).

⁵² Turk: Tomaž Hren, str. 7.

⁵³ Očitno pa je bil stanovski poseg na Blejskem gospostvu zelo pomemben dogodek in je v zavesti prebivalcev dežele obeh konfesij še dolgo odmeval, saj se je zgodil kar sedemnajst let pred tem, ko je Hren leta 1604 sestavil svoje poročilo.

⁵⁴ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 384; Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 111.

⁵⁵ »..., so ist wissendt und menniglich im landt bekanntt, das vor veränderung der chatollischen religion die burgersleuth nit allain zu gedachter stöll, sonder auch zum einnehmeramt öftters angenommen und gebraucht worden, ...« (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 384).

⁵⁶ Lenart Hren je bil oče Tomaža Hrena, po veroizpovedi luteran (Dolar: *Ljubljanski škofje*, str. 111).

⁵⁷ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 384–386; Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 111.

setletju 17. stoletja, sploh ne navaja četrte kurije deželnoknežjih mest, kot da ta ne bi bila članica deželnega zbora,⁵⁸ vendar več o tem pozneje. Na podobna poročila naletimo tudi v *Carnioliae pragmaticae*, tako so se 27. februarja 1606 predstavniki mesta Ljubljana pri drugih članih deželnih stanov med drugim pritoževali, da hočejo biti kot nekoč sprejeti v urad poverjenikov. Ta zahteva je bila zavrnjena, saj naj bi že sklep prejšnjega deželnega zbora določal, da se meščanov ne bo več spuščalo v ta urad.⁵⁹

Medtem ko si je protestantsko plemstvo prizadevalo, da bi preprečilo napredovanje katoliških meščanov v stanovsko upravo, si je katoliški tabor s (proti)reformacijsko komisijo na čelu prizadeval za restitucijo cerkvenih posesti in pri tem ravnal tudi v nasprotju z deželnim pravom. Po mnenju Augusta Dimitza je (proti)reformacijska namreč zahtevala, da se Cerкви vrnejo tudi tista posestva, ki so zaradi izvršbe neplačanih davkov prišla v posvetne roke še pred časom protestantizma. Stališče (proti)reformacijske komisije pa je bilo, da se cerkvenih posesti ne more zakonito odsvojiti.⁶⁰ Zato je prišlo do konflikta z deželno pravdo, ki je pravno ščitila posvetne posesti deželanov. Da bi zaobšla dvorno pravdo, je (proti)reformacijska komisija dosegla, da je nadvojvoda Ferdinand 27. januarja 1605 izdal ukaz, po katerem je komorni prokurator začel klicati posvetne imetnike prodanih cerkvenih posesti v Gradec pred notranjeavstrijsko vlado.⁶¹ Nakar so kranjski stanovi na zasedanju deželnega zbora 12. februarja 1605 sklenili, da se bodo zoper ta ukaz pritožili. Odposlanca deželnih stanov, stiški opat Jakob Reinprecht⁶² in Oton Henrik Werneck z Brega pri Ribnici,⁶³ sta 28. februarja 1605 v Gradcu predala pritožbo zoper ravnanje (proti)reformacijske komisije in komornega prokuratorja.⁶⁴

Ferdinand je s svojo resolucijo z 11. aprila 1605 zavrnil stanovsko pritožbo in po mnenju Augusta Dimitza s tem inštrukcijo (proti)reformacijske komisije postavil nad zakonska pravila. Vendar so lastniki nekdanj cerkvenih posesti kljub temu poiskali varstvo pred škofovimi posegi pri deželni pravdi, kar je škof stanovom sicer prepovedoval.⁶⁵ Odnosi med obema stranema so se s časom le še slabšali, (proti)reformacijska komisija pa je bila očitno na precej slabem glasu, saj je nadvojvoda Ferdinand 24. maja 1607 s posebnim odlokom strogo prepovedoval zaničljivo govorjenje o (proti)reformacijski komisiji.⁶⁶

Hren je 7. decembra 1606 zaradi domnevnega zastoja protireformacije v Ljubljani na ukaz nadvojvode Ferdinanda sestavil novo poročilo,⁶⁷ prav tako je iz Hrenovega odgovora moč zaznati, da so mu določeni katoliški krogi očitali, da je premalo časa rezidiriral v Ljubljani in se preveč zadrževal v Gornjem Gradu. Škof je med drugim v pismu opozoril, da so med stanovskimi uradniki protestanti še vedno tolerirani, in ovadil tri izmed njih: deželnega pisarja Melhiorja

⁵⁸ SI AS 1073, I/86r (*Verzeichnus der Herrn und Landleüth in Crain...*). Glej Nared: Sezname kranjskega plemstva, str. 326.

⁵⁹ »*Es haben sich von Laybach die in diesenjahr unter 27. februar unter andern beschwör = puncten bey denen herrn Ständen auch in deme insinuiert, was gestalten man dieselbe, wie vor alters hero mit der verordenten amts=Stell würdigen solle: hierüber geschlossen worden, das man Sie Burger dazu Lauth vorigen Landtag = Schlüssen nicht mehr gebrauchen wolle.*« (ARS, SI AS 2, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I*, Prot. 8, § 60).

⁶⁰ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 348.

⁶¹ Ferdinandov ukaz s 27. januarja 1605 ni objavljen ne pri Dimitzu ne pri Loserthu, prav tako ni podrobneje znana njegova vsebina.

⁶² Jakob Reinprecht je bi stiški opat med letoma 1603 in 1626 (Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 882).

⁶³ »*zu Willingrain*«, primerjaj Smole: *Graščine*, str. 712.

⁶⁴ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 349.

⁶⁵ Prav tam, str. 349.

⁶⁶ NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 67. (1607 maj 24, Gradec).

⁶⁷ Poročilo je objavil Johann Loserth (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1688, str. 416–422).

Pantaleona⁶⁸ (pozneje se v tej zadevi omenja tudi njegov sin David Pantaleon), rentnega mojstra Pavla Wassermanna ter prejemnika Gregorja Taufrerja. Ti naj bi, tako Hren, brez sramu pokazali najrazličnejše oblike nepokorščine in se jim, tudi če počnejo kaznive stvari, kot npr. da jedo meso ali veseljačijo ob svetih prepovedanih dneh, ni treba bati kazni. Hren se pritožuje, češ da:

»V tej zadevi jaz sedaj nisem dolžan, da te ljudi poboljšujem z nekimi cerkvenimi kaznimi, saj niso podvrženi ne katoliški veri ne [proti]reformaciji.«⁶⁹

Zastran tega deželnemu knezu svetuje izvedbo (proti)reformacije v vrstah uradnikov. Po drugi strani hvali meščane, ki naj bi bili zdaj že goreči katoličani, kot da med njimi protestantizma nikoli ne bi bilo, in zavrača trditve, da ljudje hodijo k maši poslušat le pridigo. To po škofovem mnenju počnejo izključno potujoči obrtniki iz nemških dežel, ki so luterani ali kalvinci. Ti se ustavijo v Ljubljani in poslušajo le pridige pri jezuitih (verjetno zato, ker so imeli jezuiti nemške pridige),⁷⁰ sicer pa se maše ne udeležijo. Hren pa se obregne ob plemstvo, ki v času posta uživa meso ter prireja bankete z igrami, trobentami in pavkami, kar se sicer spodobi v času zasedanja deželnega zbora, sklica deželne konjenice ali v času zbora poverjenikov, ne pa v postnem času. Verjetno se je škof medtem sprl tudi z deželnim vicedomom⁷¹ in deželnim upravnikom,⁷² ki sta bila sicer oba katoličana, vendar jima Hren očita, da sta se udeleževala plemiških banketov v času posta. Pričujoča ovadba lahko kaže tudi na konflikt med duhovščino in plemstvom, ki ni bil vedno konfesionalno pogojen. Hren spregovori še o katoliških praznikih, obisku bogoslužja, prekinitvi trgovanja in prometa po Ljubljani v času svetih maš in o bratovščinah. Na koncu se vrne k posvetnim uradnikom, ki so protestantske vere, ponovi navedbe o njihovih kršitvah katoliških verskih zapovedi, in svetuje:

»..., zoper takšne [kršitve] naj se uvede resna inkvizicija, četudi ne kot v Španiji ali laških deželah, tako kot bo to Vaša knežja visokost sama pametno, goreče in milostno znala dobro izvesti.«⁷³

Nadvojvoda Ferdinand je 29. decembra 1606 Hrenovo poročilo izročil notranjeavstrijski vladi ter naročil, naj mu po praznikih predstavi mnenje tajnih svetnikov. To je notranjeavstrijska vlada podala 11. januarja 1607 in svetovala, naj se vsi najstrožje držijo odredb, ki so že bile objavljene (verjetno so s tem mišljene odredbe o konfesionalnem življenju v deželi). Maše in ne le pridige je treba obiskovati, glasno trgovsko kupčevanje ob praznikih je treba prekiniti,

⁶⁸ Primerjaj: Hren v svojem pismu piše, da je bil Melhior Pantaleon deželni pisar (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1688, str. 416–422), medtem ko August Dimitz poroča, naj bi bil Melhior prisednik deželne in dvorne pravde, deželni pisar pa naj bi bil njegov sin David Pantaleon (Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 356).

⁶⁹ *»An deme ich nun meinesthails gar nicht schuldig, dergleichen leyth auch mit ainicher geistlicher pönitzen zu bessern nicht waiss, seit sy noch nit der catholischen religion und der reformation unterworfen«* (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1688, str. 417)

⁷⁰ Jezuiti večkrat poročajo o nemških pridigah (glej *Historia annua*, str. 56).

⁷¹ Obstaja nekaj odprtih vprašanj o tem, kdo je v tem času dejansko opravljal službo kranjskega deželnega vicedoma, saj sezname navajajo, da je bil kranjski vicedom med letoma 1603 in 1614 baron Filip Cobenzl, med letoma 1614 in 1626 pa Jožef Panizoll (glej Valvasor: *Die Ehre*, 3. Band, IX. Buch, str. 82; in Klun: *Archiv*, Heft 1., str. 96–97). Vendar se v Ferdinandovi in Hrenovi korespondenci Jožef Panizoll že leta 1607 omenja kot kranjski deželni vicedom (glej Dimitz: *Urkunden*, št. 237, str. 111; št. 238, str. 111–112; št. 240, str. 112, št. 242, str. 112–113).

⁷² Po Valvasorjevem seznamu je službo deželnega upravnika med letoma 1605 in 1608 opravljal Volf Paradeiser (Valvasor: *Die Ehre*, 3. Band, IX. Buch, str. 71).

⁷³ *»..., wider solche soll ain ernstliche inquisition, obgleich nit wie in Hispanien und wällischen landen, angestellt werden, wie diesem allen E. F. Dt selbs vernunftigist und eyfrigist fürzukomben gn. woll wissen«* (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1688, str. 422).

vrata med službo božjo zapreti ter plovbo po Ljubljani v tem času prekiniti. Vlada je ob koncu še dodala, naj se škofu vendarle namigne, naj vsaj v času večjih cerkvenih praznikov rezidira v Ljubljani. 15. maja 1607 je bil izdan ponoven sklep, da se je treba držati vseh točk januarskega mnenja.⁷⁴

Medtem ko sta graški dvor in notranjeavstrijska vlada obravnavala Hrenovo poročilo, je kranjska (proti)reformacijska komisija 3. marca 1607 pisala deželnemu upravitelju Janezu Jakobu Edlingu⁷⁵ ter prislednikom deželne pravde glede Cerkvi odtujenih posesti in jim svetovala, naj posebne primere in tožbe proti (proti)reformacijski komisiji njihovo sodišče prepusti le-tej.⁷⁶

Poseganje (proti)reformacijske komisije na področje nekdanjih cerkvenih posesti ter izgon stanovskih uradnikov, ki jih je v svojem poročilu decembra 1606 ovadil Hren, so ponovno zaostri razmere v deželi. Poteka dogodkov glede izгона stanovskih uradnikov se na podlagi znanih virov še ne da točno rekonstruirati. 20. junija 1607 je škof k sebi na zagovor poklical Melhiorja Pantaleona, prislednika deželne in dvorne pravde, ki je bil tudi deželan, ter mu ukazal, naj se v šestih tednih in treh dneh izseli iz vseh dežel nadvojvode Ferdinanda. Verjetno je škof za ta korak sicer dobil Ferdinandovo dovoljenje, vendar deželni knez, kot izvemo iz poznejših stanovskih pritožb, o izgonu ni posebej obvestil ne stanov, ne pisarja samega. Ta Hrenov korak je že tako napete odnose med stanovi in (proti)reformacijsko komisijo le še zaostri, saj je plemstvo čutilo, da tak korak krati njegove svoboščine ter jih postavlja v podrejen položaj v primerjavi s prelati, kar je bil hud udarec tudi za ponos katoliškega plemstva.⁷⁷

Povrhu vsega si je Hren leta 1607 hotel zagotoviti tudi oprostitev pristojbine tedenskega pfeniga, kar je utemeljeval z dejstvom, da ima svojo škofovsko rezidenco v Gornjem Gradu, ki je na Štajerskem. Kljub temu so stanovi sprejeli sklep, da se škof tej pristojbini ne more odtegniti, ker je deželan na Kranjskem, kjer tudi uživa svoboščine, prav tako ne nosi naslova gornjegrajskega, temveč ljubljanskega škofa, ter tudi nima sedeža v štajerskem deželnem zboru.⁷⁸

Zaradi škofovega poseganja v njihove pravice so stanovi naposled sklicali odbor, ki se je prvič sestel 10. julija 1607.⁷⁹ Sklepamo, da so se napetosti med obema stranema, po tem ko je škof poslal svoje drugo poročilo nadvojvodu, le še stopnjevale. Na zasedanju odbora je prvi nastopil Hren, rekoč, da zasedanje deželanov nima pravice soditi o škofu in deželnoknežjih ukazih, saj sam ni ravnal po svoji volji, temveč po ukazu nadvojvode, in poudaril, da je ta že pred leti naročil, naj se pred deželno in dvorno pravdo ne obravnava stvari, ki so v sklopu (proti)reformacije. Nato je predsedujoči Herbard Auersperg odvrnil, da se zadeva tiče celotne skupnosti in bi jo bilo zato dobro predložiti poverjenikom. Nakar je škof prebral še nekaj deželnoknežjih ukazov in izjavil, da je (proti)reformacija

⁷⁴ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1688, str. 422.

⁷⁵ Deželni upravitelj med letoma 1599 in 1611 (Valvasor: *Die Ehre*, 3. Band, IX. Buch, str. 76).

⁷⁶ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1703, str. 427–428.

⁷⁷ Viri o Hrenovem zaslišanju Melhiorja Pantaleona nam še niso znani. za datum zaslišanja izvemo iz stanovskega spisa, ki je nastal decembra 1607 v podporo izgnanim stanovskim uradnikom in ga je objavil Johann Loserth (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1751, str. 470–473).

⁷⁸ Regest Perizhoffa von Perizhofferja v *Carnioliae pragmaticae* ni datiran, vendar lahko sklepamo, da je do razprave o škofovem plačevanju tedenskega pfeniga prišlo marca 1607. Regest se glasi: (*»Es hat sich aber herr Bischoffe zu Laybach von der allgemein hier in Landt erforderenden wohen Pfenings gebühr exempt machen wollen, auß ursach, das er seinen Residenz nur zu Oberburg in Steuer, und nicht allhier habe, ungeacht der Schluss dachin ergangen ist, daß weillen Herr Bischoffe ein Herr und Landtmann allda in Crain ist, Er Herr deswegen alle freyheiten genüsset, sich seiner Persohn halber alß dann von dieser Gebühr nicht entziehen könne, dan Er Herr nicht Bischoffe zu Oberburg, sondern nur Bischoffe zu Laybach genent wird. Hat auch keinen sitz im Landtag in Steuer, ut modernus Celsissimus fatetur:«* (SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I., Prot. 8, § 72*).

⁷⁹ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 349.

do zdaj potekala po navodilih nadvojvoda.⁸⁰ Potek zasedanja odbora povzema-
mo po Augustu Dimitzu, medtem ko je pri Loserthu najti še poročilo, da je veliki
odbor na Kranjskem istega dne (10. julija 1607) sklenil, da pošlje deželnemu
knezu še en ugovor, ker naj bi (proti)reformacijska komisija prekoračila svoja
pooblastila pri izgonu stanovskih uradnikov, ki jih je ovadil Hren.⁸¹ Kot vse kaže,
je šlo za zasedanje istega, to je velikega odbora.

Tozadevno je notranjeavstrijska vlada 17. avgusta 1607 sklenila, naj se
uradnikom: Melhiorju Pantaleonu in njegovemu sinu Davidu Pantaleonu⁸² ter
Pavlu Wassermannu in Gregorju Taufererju za odhod iz dežele in plačilo de-
setega pfeniga postavi rok do konca leta 1607.⁸³ To pomeni, da vlada dejansko
ni upoštevala stanovskega ugovora zoper izgon uradnikov, temveč je škofovo
akcijo le omilila (s tem ko je datum izgona s treh tednov in treh dni podaljšala
na štiri mesece in pol).

Omeniti velja še, da je istega dne, kot je začel zasedati kranjski stanovski
odbor (10. julija 1607), nadvojvoda v Gradcu izdal odlok, s katerim je pri dežel-
nem glavarju Janezu Ulriku Eggenbergu in kranjskemu deželnemu vicedomu Jo-
žefu Panizolu⁸⁴ poizvedoval, koliko denarja je od začetka (proti)reformacije pa
dotlej pobrala kranjska (proti)reformacijska komisija z zaračunavanjem dese-
tega pfeniga tistim protestantom, ki so se odločili za odhod iz dežele, in kako je
bil le-ta porabljen.⁸⁵ Odgovor komisarjev nam še ni poznan, vendar pa jezuiti že
leta 1603 poročajo, da naj bi jim bilo obljubljeno, da bodo dobili denar, ki so ga
ob izselitvi protestanti plačali (proti)reformacijski komisiji kot deseti pfenig.⁸⁶

Odbor je zasedanje nadaljeval naslednji dan (11. julija 1607), Hrenovo
stališče sta zastopala stiški opat Jakob Reinprecht⁸⁷ in bistriški prior Avguštin
Brentius,⁸⁸ ki je bil tudi sam član (proti)reformacijske komisije, zato ga je Co-
benzel⁸⁹ pozval, naj se vzdrži glasovanja. Za potek srečanja je bilo ključno Kazia-
nerjevo⁹⁰ mnenje, dejal je namreč, da se (proti)reformacija nanaša le na vero in
ne na državne zadeve, kot to kažejo tudi deželnoknežje uredbe. Škof naj bi pre-
koračil meje svojih pooblastil in hotel pridobiti jurisdikcijo nad posvetnimi de-
želanskimi posestvi. Po odločbi kralja in nadvojvode Ferdinanda I.⁹¹ se cerkvene
posesti, ki so zapadle pod izvršbo, lahko prodajo, tako je tudi sedanji deželni
knez, nadvojvoda Ferdinand (od 1619 dalje Ferdinand II.), grofici Rozini Thurn
proti odredbi škofa Hrena dosodil štiri podložnike, ki so bili pred tem podložni
Cerkvi. Zato se lahko sklepa, tako Kazianer, da deželni knez nikoli ni hotel ukre-
pati proti deželnim svoboščinam, in ugotavlja, da imajo stanovi zadosten razlog
za pritožbo proti škofu.⁹²

⁸⁰ Prav tam, str. 349–350.

⁸¹ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1724, str. 440.

⁸² Glej Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 356.

⁸³ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1733, str. 442.

⁸⁴ Glede vprašanja, kdo je dejansko opravljal službo kranjskega deželnega vicedoma v tem času,
glej opombo 69.

⁸⁵ Dimitz: *Urkunden*, št. 237, str. 111.

⁸⁶ Jezuiti že leta 1603 poročajo: »Dobrohotnost presvetlega kneza in ustanovitelja kolegija se je
izkazala tudi v tem letu, saj je nakazal 5.000 gld. za napredovanje zidave, in sicer od denarnih
kazni in desetine odhajajočih krivovercev. Vendar tega denarja nismo mogli dobiti, zato tudi
dolga nismo plačali in pri zidavi nismo mogli kaj prida napredovati.« (*Historia annua*, str. 46).

⁸⁷ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 882.

⁸⁸ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 474.

⁸⁹ Dimitz ne navaja njegovega imena, lahko sklepamo da je bil to baron Filip Cobenzl (Dimitz:
Geschichte Krains III., str. 350).

⁹⁰ Dimitz ne navaja njegovega imena, lahko sklepamo da je bil to Jurij Andrej Kazianer. To lahko
sklepamo, ker je nato januarja 1608 podpisal drugo pritožbo zoper Hrena (Dimitz: *Geschichte
Krains III.*, str. 350; Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1757, str. 474–475).

⁹¹ Sklepamo lahko, da je mišljen kralj in cesar Ferdinand I., Dimitz namreč poroča: »...*Vermögens
Consens königlicher Majestät Erzherzog Ferdinands ...*« (Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 350).

⁹² Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 350.

S Kazianarjevim predlogom so se strinjali Volf Egg, Erazem Scheyer, Baltazar Scheyer, Danijel Gall, Sigfrid Rasp, Pečovič⁹³ ter zastopniki mest Ljubljana, Kranj in Novo mesto, ki so bili sicer naklonjeni škofu, in ga sprejeli kot sklep.⁹⁴

18. avgusta 1607 se je odbor ponovno sestal in predsedujoči baron Herbard Auersperg je spregovoril o novih Hrenovih nedovoljenih posegih, ki so se dogodili od zadnjega zasedanja. Zlasti je Auersperga razjezilo, da je hotel Hren pooblaščenec ogradnega sodišča določati, kako naj ravnajo v pravnih postopkih proti duhovščini. Poleg tega je opozoril na nedavno Hrenovo izjavo, ki jo je škof vpricho velikega števila ljudi izrekel ob kozarcu vina v Kranju. Zatrdil naj bi namreč, da ne bo legel k počitku, dokler ne bodo vsi luteranski gospodje in deželani izgnani iz dežele (to naj bi se zgodilo že v treh mesecih). Nato je Auersperg odbornikom prebral zgoraj obravnavano Hrenovo poročilo, ki ga je ta že oktobra 1604 poslal nadvojvodu in so ga plemiči zaničljivo imenovali »*Famosschrift*«. ^{95,96} Sledila je debata in deželni upravitelj Janez Jakob Edling, po veroizpovedi sicer katoličan, je izjavil, da je obžalovanja vredno, kako lahko škof nadvlada celotne deželne stanove in jih pretresa po lastni volji. Očitno je deželnega upravitelja Hrenovo poročilo nadvojvodu zelo razjezilo, kajti, kot je nadaljeval, stanovi ne smejo tiho prenašati takšnih žaljivih očitkov. Po njegovem mnenju duhovščina namerava zatreti plemstvo, zato je treba odpreti oči in to zlobno namero prehiteti. Končno je omenil še precedenčni spor glede nabora oklepni konj in dodal, da se lahko to, kar se je zgodilo njemu kot katoličanu, zgodi tudi komu izmed protestantov.^{97,98}

Nadaljeval je Kazianer, po veroizpovedi protestant, rekoč, da je na podlagi Hrenovega poročila razvidno, da si hoče podrediti deželane ter svojevoljno uvajati novosti in spremembe. V urad poverjenikov naj bi hotel imenovati po dva katoličana in po dva luterana, prilaščal naj bi si pravico izdajanja dekretov gosposki in deželanom, posegel naj bi po posvetnih posestvih deželanov ter jih protipravno razlaščal in si dovoli neprimerno govoriti. Očitno hoče škof pokatoličaniti deželane ali pa jih izgnati. Končno se je obregnil še ob Hrenov očitek veleizdaje, ki jo je škof zaradi nasprotovanja protireformaciji na loškem in blejskem gospostvu v osemdesetih letih 16. stoletja očital stanovom. Po njegovem mnenju so stanovi tedaj z orožjem v roki nastopili proti aroganci duhovščine.⁹⁹

Edlingu in Kazianerju so se pridružili ostali člani odbora: baron Nikolaj Egg, baron Volf Egg, Herbart Lamberg, Schränkler,¹⁰⁰ Erazem Schwab, Andrej Raunach, Danijel Gall, Elias Rasp, Janez Rasp, Jurij Moscon, Adam Wagen, Christoph Wagen in Jurij Baltazar Scheyer ter enoglasno sklenili, da bodo zoper škofa poslali pritožbo deželnemu knezu ter ga prosili, naj ustavi škofovo nemogoče ravnanje.¹⁰¹

Odbor je na svojem naslednjem zasedanju (23. avgusta 1607) zaslišal stanovske prokuratorje, ki so izjavili, da je škof med drugim podložnikom nekdanjih cerkvenih posesti, ki so jih stanovi postavili pod izvršbo, naročal, naj ne

⁹³ Dimitz ne navaja njegovega imena, lahko sklepamo da je bil to Anton Pečovič, ker je nato januarja 1608 podpisal drugo pritožbo zoper Hrena (Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 350; Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1757, str. 474–475).

⁹⁴ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 350.

⁹⁵ Prav tam, str. 350–351.

⁹⁶ Za »*Famosschrift*« glej Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1632, str. 375–387; in povzetek Dimitz: *Urkunden*, št. 234, str. 110–111.

⁹⁷ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 351.

⁹⁸ Do precedenčnega spora med škofom in deželnim upraviteljem glede nabora gildnih konj je prišlo 24. aprila 1607. Glej: SI AS 2, 1. reg. šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 9, § 4.

⁹⁹ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 351.

¹⁰⁰ Dimitz ne navaja njegovega imena, tudi v Loserthovem seznamu podpisnikov pritožbe je naveden brez imena (Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 351–352; Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1757, str. 474–475).

¹⁰¹ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 351–352.

bodo pokorni odposlancem stanov, četudi bi prišel sam deželni upravitelj, temveč naj jih odženejo s kamenjem in palicami. Danijel Raumschüssel je povedal, kaj se mu je zgodilo v zadevi nekega travnika, ki ga je dobil od gospodov Gallov z Rožeka (Rudolphseck), ki so travnik imeli pred tem v lasti že petindevetdeset let. Moravški župnik Filip Wassermann je ta travnik imel za cerkveno premoženje, in ko je hotel Raumschüssel pobrati seno, je dal Wasserman divje zvoniti v cerkvenem stolpu, nakar se je zbralo približno sto kmetov in se na silo polastilo sena. Podobno zgodbo je povedal Kazianer, in sicer glede desetine, ki je bila sto petdeset let v lasti Lambergov in jim jo je odvzela (proti)reformacijska komisija, vendar je nato nadvojvoda ukazal desetino vrniti Lambergovim dedičem. Temu navkljub je župnik na Dovjem Filip Mercina s prižnice oznanil, da naj bi desetine ne dali Lambergovim dedičem, ampak naj bi njihove pobiralce pregnali in kamenjali do smrti, za to pa naj bi bil odgovoren škof. Prisotni člani odbora so sklenili te incidente v posebni spomenici sporočiti deželnemu knezu.^{102,103}

Vendar so stanovi, zlasti plemstvo, ukrepali dalje. Hrenovi očitki zločina razžalitve veličanstva, ki jih je plemstvu naprtil v svojem poročilu oktobra 1604, so kajpada izzvali burno reakcijo stanov. August Dimitz opozarja, da je bil stanovski odgovor, čeprav odločen, nekoliko pozen, saj se je zgodil šele avgusta in nato ponovno decembra 1607, ko je nastala druga različica stanovske pritožbe, kar je le dve leti po tem, ko je Hren nadvojvodu poslal svoje poročilo.¹⁰⁴ Vendar lahko sklepamo, da vsebina Hrenove »*Famosschrift*«¹⁰⁵ stanovom do tedaj niti ni bila poznana, temu sklepu v prid govori začudenje in jeza, ki jo je le-ta sprožila med plemstvom, tudi katoliškim, ko jo je predsednik stanovskega odbora, baron Herbard Auersperg, na seji odbora, 18. avgusta 1607, javno prebral.¹⁰⁵ Možno bi bilo, da so podrobnosti iz korespondence med škofom in graškim dvorom do stanov pricurjale z zamudo, saj je Hren 7. decembra 1606,¹⁰⁶ dobrih osem mesecev pred sklicem avgustovskega odbora leta 1607, nadvojvodu poslal novo poročilo, ki je bilo omenjeno že zgoraj, a se na seji stanovskega odbora sploh ni omenjalo, čeprav Hren v njem poziva k protireformaciji v vrstah deželnih uradnikov, kar se je ravno v tem času tudi dogajalo.

Na zasedanju odbora, 3. decembra 1607, so stanovi ponovno obravnavali svoje pritožbe, sklenjene avgusta, nato pa je deželni upravitelj Janez Jakob Edling izjavil, da člani stanov zaradi svoje časti ne morejo več sedeti poleg škofa Hrena, dokler ta svojih obtožb na njihov račun, ki jih je podal v svojem pismu oktobra 1604, ne podkrepi z dokazi ali stanovom ne dá zadoščenja. Omenjeno naj se sporoči tudi apostolskemu nunciju v Gradec. Škof je bil potemtakem izključen iz vseh zasedanj deželnega zbora in drugih stanovskih teles, dokler stanovi ne dobijo zadoščenja za njegove žalitve.¹⁰⁷ Ponovno so poslali pritožbo deželnemu knezu, katere besedilo je v oziru na avgustvosko različico malce spremenjeno (sama decembrska pritožba je tema naslednjega poglavja).¹⁰⁸ August Dimitz poroča, da naj bi pritožbo, ki je bila namenjena deželnemu knezu, podpisalo 32 deželanov, Loserth pa jih poimensko našteje 44 – seznam podpisnikov je obravnavan pozneje v prispevku.¹⁰⁹ Poleg tega se je viteški stan še posebej pritožil na

¹⁰² Prav tam, str. 352.

¹⁰³ Pritožbo zoper škofa Hrena, ki je nastala na avgustovskih zasedanjih stanovskega odbora, je objavil Johann Loserth leta 1907 (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1734, str. 443–458).

¹⁰⁴ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 353.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 350–351.

¹⁰⁶ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1688, str. 416–422.

¹⁰⁷ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 353; Turk: Tomaž Hren, str. 8.

¹⁰⁸ Primerjaj Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1734, str. 443–458 in SI AS 1073, št. 237, II–67r (*Quarela Statuum Carniolae contra Episcopum Labacensem No. II.*).

¹⁰⁹ Primerjaj Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 353 in Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1757, str. 474–475.

državnem zboru v Regensburgu,¹¹⁰ vendar nam morebitna pisna pritožba, ki naj bi jo Kranjci naslovili na državni zbor, še ni znana.

Poleg tega so se stanovi decembra 1607 ukvarjali še s pritožbo zoper izgon Melhiorja Pantaleona, v sklopu teh prizadevanj sta decembra nastala še dva dokumenta brez točne datacije. V svoji prvi razpravi stanovi opozarjajo na krivico, ki se s tem godi tako izgnanemu kot vsem stanovom. Sklicujoč se na nadvojvodova določila glede (proti)reformacije za Štajersko stanovi poudarjajo, da se slednji ne nanašajo na deželane in njihove družine, temveč le na njihova zemljiška gospostva, ter na meščane, tržane in podložnike. Očitno so se stanovi soočili tudi z očitki, da so Pantaleonu podelili deželanstvo šele pred kratkim, z namenom, da bi preprečili njegov izgon. Stanovi zato poudarjajo, da je bil stanovski pisar med deželane sprejet že pred šestimi leti,¹¹¹ s čimer stanovi niso zagrešili nikakršnega prejudica zoper knežjo oblast, temveč so se le poslužili svoje stare svoboščine. Izgon bo po stanovskem mnenju vrgel slabo luč na deželo v tujini, oslabil oskrbo Vojne krajine in celo otežil cesarjeva pogajanja za državno pomoč. Na koncu deželani zagotavljajo, da je bil Pantaleon vseskozi pošten in da bo deželni knez, če ga bo dal še enkrat zaslišati »nesumljivim« osebam, bodisi iz vrst duhovščine ali posvetnih ljudi, ugotovil, da ni nikakršnega razloga za njegov izgon.¹¹²

Kot prilogo spisu o Melhiorju Pantaleonu so deželani v dvanajstih točkah sestavili seznam »absurdov«, ki jih je zagrešil škof Hren. V njih so večinoma povzeli navedbe iz zgornjega spisa, opaziti je, da je plemstvo izgon občutilo kot napad na svoj stan, pravice in ne nazadnje na svojo čast. Še zlasti jih je prizadelo dejstvo, da je deželni knez izgon zaupal škofu, ne da bi o tem obvestil stanove. Tu je še enkrat stopil v ospredje konflikt med plemstvom, tako protestantskim kot katoliškim, in prelati. V deveti točki tako deželani poudarjajo, da deželni knezi iz Avstrijske hiše nikdar niso imeli navade, da bi državne ter tako pomembne zadeve, kot so izgoni deželanov, zaupali škofom (takšna praksa naj ne bi bila tudi drugod). Zadnja – dvanajsta točka – se za razliko od ostalih ne nanaša na škofa, temveč neposredno na deželnega kneza in (proti)reformacijo.¹¹³ Kranjski stanovi med drugim sporočajo Ferdinandu:

»... , če se Vaša Visokost splošno milostno odloči in ima za pametno, da v svojih deželah ne bo trpelo nobenega evangeličanskega deželana, temveč [da te] odstrani in da Vaša Visokost, kot vladajoči gospod in deželni knez [to odredi] z rednim generalnim naznanilom in da se zato postavi primeren rok ter ne tako nenadno kot to počne gospod škof, potemtakem bodo Kranjci spoštljivi ter to težko breme potrpežljivo nosili skupaj z drugimi deželami. Vendar naj se jih pred tem odveže zaobljube in naj dobijo deželnoknežja spričevala, da so razen vere, v kateri se zoper deželnega kneza niso nikoli pregrešili, sicer v političnih zadevah vedno opravili in izvršili vse, kar se spodobi za pokorne deželane in naj se upošteva, da so se pokorni deželani od davnih časov do sedaj za varovanje meje ter dežel, ki ležijo za njo in za ohranitev gospoda in deželnega kneza, kot tudi njegove žene, otrok ter celotnega imetja, za zelo hvalevredno Avstrijsko hišo postavili na razpolago in žrtvovali svojo kri ter celotno premoženje, dostikrat so plačevali dolgove svojega gospoda, tako da so naravnost obubožali. Ker deželani in njihovi ob izgonu nimajo potrebne popotnice in svojega [premoženja] ne morejo prodati, je zato upati, da bodo zavoljo svoje zvestobe in zgledega služenja smeli umreti v svoji domovini ter poleg prejšnjih dobili še več svoboščin, ne

¹¹⁰ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 353.

¹¹¹ Omenjeno drži, po tabeli, ki jo je sestavil Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, je Pantaleon kranjsko deželanstvo prejel 12. januarja 1601 (Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel*, str. 499).

¹¹² Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1751, str. 468–470.

¹¹³ Prav tam, št. 1752, str. 470–473.

pa da se jim jemlje tiste svoboščine, ki so jih njihovi predniki [pri]dobili z imetjem in krvjo. Tako se hočejo [kranjski deželani] skupaj in poleg drugih dveh dežel potrpežljivo izkazati in nositi naloženi križ, sodbo ali so to za Avstrijsko hišo zaslužili, pa bodo prepustili ukazom vsemogočnega Boga.»¹¹⁴

Stanovi so deželnega kneza torej hoteli opomniti na svojo zvesto službo. Kakšen je bil epilog izгона stanovskih uradnikov protestantske vere na podlagi zdaj znanih virov, ne vemo. Dimitz navaja, da je bil Melhior Pantaleon v tem času že tako star in betežen, da ga je bilo treba na zasedanja deželne in dvorne pravde v deželno hišo prinesiti na stolu. Stanovi so si na vso moč prizadevali, da bi smel ostati v deželi, zato so zanj, kot tudi za druge, ki jim je grozil izgon, skušali doseči podaljšanje roka za izgon. Dimitz še navaja, da so bili še leta 1609 vsi prisledniki deželne pravde protestanti ter da je celo deželni knez miril škofa, češ da v deželi ni na voljo dovolj katoliških prislednikov.¹¹⁵

Prvi deželnoknežji odgovor na svoje avgustovske in decembrske pritožbe so stanovi dobili šele marca 1608. Nadvojvoda se je takrat mudil na državnem zboru v Regensburgu¹¹⁶ in je v pismu z dne 7. marca 1608 zapisal, da mu nesporazum med obema stranema ni ljub, in dodal, da se o zadevi lahko dokončno odloči le po natančnem poizvedovanju. Stanovom je še naznanil, da ne more odobravati, da so škofa tako ostro izključili iz zasedanj deželnega zbora. Škofiji na deželnem zboru namreč pripada glas, zato izključitev škofa po nadvojvodovem mnenju pomeni prejudic. Zato deželni knez naroča stanovom, naj Hrenovo izključitev prekličejo do njegovega končnega odloka.¹¹⁷

Na poziv nadvojvode Ferdinanda je Hren na stanovske pritožbe odgovoril 30. julija 1608 in zavrnil vse očitke.¹¹⁸ Josip Turk poroča, da Hrenov odgovor na

¹¹⁴ »... , wann sich I. D^t universaliter gn. entschlüssen und für rathsam befinden, in iren landen kein evangelischen landman zu dulden, sondern hinwegzuschaffen, und das solches von I. D^t als regierenden herren und landsfürsten durch ordenliche generalintimation und gebung ainer zimblischen frist und nit so abruptim, wie von dem herren bischof beschehen, vogt, so dann sein die von crain uhrbiettig, dergleichen schwäre purd mit und neben den andern landen geduldig zu tragen, doch das sie vorher irer glüb erlassen und landtsfürstliche kundtschafften haben, das sie ausser der religion, in dero sie sich auch gegen ieren herren und landtsfürsten nie vergriffen, sonsten in politicis alles das gelaist und volzogen haben, was gehorsamen landleuthen gebüerth, und hindangesetzt, das die gehorsambiste landtschafft von undencklichen zeiten hero zu behüet der granitzen und der darhinder ligende lande zu erhaltung des herren und landtsfürsten, dann auch ierer weib, khündt, haab und guet, jer bluedt und gantzes vermögen auf und zum des hochlöblichen hauss Österreich nutz gesetzt, dargeben und irer herrn schulden zum öftermalen zahlt, sich auch also endtplest, das die landtleut mit dem ierigen bey der ausschaffung nit die notturfftige zehrung haben, noch das jerig verkauffen oder versilbern mögen und also wol gehofft, ierer threu und ansechlichen dienst willen in ierem vaterlandt zu sterben und über die vorig noch mehrere freyheit zu erlangen, als das man inen die, welche iere voreltern mit guet und bluet bekhomen, nemen solle, so wellen sie doch wie die gehorsamen mit und neben den andern zweyen landen geduldig ergeben und das zuegemuete creutz tragen, das überig aber, ob sie solches alles umb das haus Österreich verdient, gott dem almechtigen bevelchen und haimbstellen.« (Loserth: Akten Ferdinand II., Band II., št. 1752, str. 473).

¹¹⁵ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 356–357.

¹¹⁶ Nadvojvoda se je udeležil državnega zbora v Regensburgu, ki je trajal do 3. maja 1608 (Parker: *The Thirty Years*, str. xx).

¹¹⁷ Loserthov regist se glasi: »Erzherzog Ferdinand II. an die vom Herren- und Ritterstande in Krain: Antwort auf ihre Beschwerde gegen den Bischof Thomas von Laibach wegen dessen im Oktober 1604 eingebrachter Schrift, durch die er wider sie exzediert haben soll, so daß sie in den Landtagssessionen ihn nicht dulden wollen, so lange er seine Anwürfe wider sie nicht beweisen habe; der Mißverstand zwischen beiden sei ihm nicht lieb. Er könne sich aber erst nach genauer Erkundigung resolvieren. Daß sie den Bischof so stracks von den Sessionen ausschließen, könne schon deshalb nicht gebilligt werden, weil es dem Bistume, das in dem Sitzungen sein gebührendes Votum hat, zum Präjudiz gereichen, sie auch ihrer eigenen Sache Kläger und Richter sein würden. Mit der Ausschließung ist bis zur endlichen Resolution innezuhalten. Regensburg, 1608 März 7.« (Loserth: Akten Ferdinand II., Band II., št 1759, str. 475–476).

¹¹⁸ Turk: Tomaž Hren, str. 7–8.

žalost še ni bil objavljen, da pa se hrani v avstrijski nacionalni knjižnici na Dunaju. Hren naj bi v njem protestantsko pritožbo imenoval »*Calumnioschrift*« ter zavrnil vse njene očitke.¹¹⁹

August Dimitz omenja Ferdinandovo resolucijo z dne 17. avgusta 1608, ki pa ni nikjer objavljena, ter povzema, da deželni knez ni imel resnega namena odpraviti Hrenovih kršitev, saj je v resoluciji stanovom pojasnjeno, da so bile njihove pritožbe dane (proti)reformacijski komisiji v odločitev.¹²⁰

Spor med stanovi in škofom pa naj bi bil dokončno, vsaj pravno, razrešen z deželnoknežjo resolucijo, ki je nastala dobro leto po Hrenovi izključitvi iz deželnega zbora, 24. decembra 1608.¹²¹ Nadvojvoda Ferdinand je v pismu gospodom in vitezom na Kranjskem sporočil, da po zaslišanju škofa in pregledu drugih poročil o sporu, ki je nastal med njimi zaradi nesporazuma, ukazuje, naj se vse zmote in razgrete tožbe odpravi, kar pomeni, da je bil škof tudi uradno ponovno sprejet na vsa stanovska in deželnozborska zasedanja. Škofu pa je deželni knez zaukazal primerno brzdanje.¹²²

Tudi ko se je spor po deželnoknežji intervenciji vsaj na videz polegel, so napetosti ostale. Poleg tega pa je (proti)reformacijo izvajal tudi nadvojvoda Ferdinand sam in tako krepil svojo politično moč.¹²³ Leta 1608 je deželni knez jezuite izvzel izpod deželne sodne oblasti in jih podredil neposredno notranjeavstrijski vladi, kar je sprožilo veliko negodovanje stanov. Ti so se proti jezuitski pravni izvzetosti večkrat pritožili, tako v letih 1608 in 1610,¹²⁴ ko so v pritožbi med drugim zapisali, da k pravni eksemptnosti težijo tudi nekateri drugi duhovniki ter kot primer navedli ljubljanskega škofa Hrena.¹²⁵

Leta 1609 je Hren ponovno odprl še eno od nerešenih vprašanj v okviru (proti)reformacije, namreč izročitev protestantskih knjig, ki so bile še vedno spravljene v deželni hiši v Ljubljani. O tej zadevi je ljubljanski škof 2. februarja 1609 pisal nadvojvodu in ga prosil, naj poverjenikom izda ukaz za izročitev knjig. Hren je v pismu poudarjal, da si komisija za izročitev stanovske knjižnice prizadeva že vse od svojega nastanka leta 1601, našteval deželnoknežje odredbe glede protestantskih knjig, ki so jih poverjeniki zaobšli, in spomnil na to, kako so v Gradcu že ob začetku protireformacije po nadvojvodovem ukazu prepovedane knjige iz deželne hiše prepeljali v poslopje graškega kolegija. Po škofovi oceni sta bili v kranjski deželni hiši v Ljubljani spravljene vsaj dve skrinji, v katerih naj bi bilo več tisoč nekatoških Biblij, postil, katekizmov in drugih protestantskih knjig. Škof svetuje nadvojvodu, naj njemu in kranjskemu vicedomu ob zaključku naslednjega deželnega zbora izda ukaz, po katerem bosta lahko končno zaplenila stanovsko knjižnico.¹²⁶ Hren je za nadvojvoda istega dne sestavil tudi poročilo, v katerem je svaril, da se stanovskim uradnikom, tudi tistim, ki so prestopili v katoliško vero, ne dá zaupati, saj se kljub temu da se v javnosti razglašajo za katoličane, njihova prava narava pokaže ob vprašanju Cerkvi odvzetih posesti. Zdi se mu tudi zaskrbljujoče, da se številni izogibajo (proti)reformaciji tako da se umikajo na razne kraje in računajo na prirojeno

¹¹⁹ Turk citira naslednjo signaturo: »št. 7250, fol. 112–136« (Turk: Tomaž Hren, str. 8).

¹²⁰ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 352–353.

¹²¹ Turk: Tomaž Hren, str. 8.

¹²² Loserthov regest se glasi: »*Ferdinand II. an die vom Ritterstande und die weltlichen Landsleute in Krain: Nach Einvernahme des Bischofs und anderer Berichte über den zwischen ihnen und diesem entstandenen Streit, der aus Mißverständnis herrühre, ordne er kraft landesfürstlicher Autorität an, daß alle zwischen ihnen vorgefallenen Irrungen und hitzigen Klagen aufgehoben werden. Auch dem Bischof sei gebührende Moderation anbefohlen. Graz, 1608 Dezember 24.*« (Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1771, str. 480).

¹²³ Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 357–358.

¹²⁴ Glej Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1762, 1769, 1921.

¹²⁵ Rajšp: Jezuiti, str. 271.

¹²⁶ Dimitz: *Urkunden*, št. 244, str. 113–114; Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1775, str. 487–489.

popustljivost in dobroto deželnega kneza, ki jo je, po Hrenovem mnenju, nadvojvoda Ferdinand v veliki meri pokazal s tem, ko je Melhiorju in Davidu Pantaleonu, Gregorju Taufererju in Pavlu Wassermannu milostno dajal odloge. Nato je spregovoril o dogajanju pred ograjnim sodiščem in o Pantaleonovi družini, ki se ni pripravljena spreobrniti. Škof na koncu poudari, da sicer noče posegati v pristojnosti deželnega kneza, a bi bil po njegovem mnenju izgon takih oseb koristen tako za katoličane kot za nove spreobrnjence. Tega poročila kranjski deželni vicedom ni hotel podpisati,¹²⁷ kar kaže na to, da se je spor med vicedomom in škofom še nadaljeval.

Nato pa je škof 3. februarja 1609 sestavil še poročilo o nekaterih pravnih postopkih, ki po njegovem mnenju sodijo pod jurisdikcijo (proti)reformacijske komisije, vendar so prišli pred dvorno in deželno pravdo. Po njegovem mnenju je ključno poslanstvo (proti)reformacije, da cerkvam, beneficijem in župnijam vrne odvzeto posestvo in se sklicuje na deželnoknežjo inštrukcijo (proti)reformacijskim komisarjem, ki je bila izdana že ob ustanovitvi komisije. Dalje je škof podrobno opisal odprte pravde z raznimi plemiškimi rodbinami in poudaril, da (proti)reformacijska komisija ni posegla v zadeve deželne pravde, temveč obratno. Hrena je zlasti skrbel postopek pred ograjnim sodiščem, ki ga je zoper njega sprožil Jožef Pregl. Škof je pričakoval, da bo sodišče razsodilo proti njemu, saj so vsi prisedniki protestanti, in je zato deželnemu knezu svetoval, naj ograjnemu sodišču ukaže, da se v to zadevo ne vmešava.¹²⁸ Na Hrenova poročila je Ferdinand odgovoril s pismom škofu in vicedomu (14. februarja 1609, v sedmih točkah).¹²⁹ Deželnemu knezu je bilo nedopustno, da so imeli nekateri plemiči, ki niso bili deželani na Kranjskem, na svojih domovih protestantske učitelje za svoje otroke in so pri tem početju uživali zaščito deželnega upravnika, barona Herbarda Auersperga.¹³⁰ Kršitelje naj se popiše in njihova imena naj se sporoči nadvojvodu. Z razrešitvijo deželnega upravnika naj se zaenkrat počaka, saj za to službo trenutno še ni dovolj kvalificirane katoliške osebe, vendar naj se ima to zadevo pred očmi in naj se jo kakor hitro mogoče izvrši. Škof naj delokroga (proti)reformacijske komisije ne razširja preveč in naj ne posega v uradne postopke sodišč, zaradi česar se pritožujejo stanovi. Deželni knez je začuden, da se nekateri deželnoknežji uradniki neradi udeležujejo dela v okviru (proti)reformacije. Nadvojvoda ukazuje vicedomu, naj se izkaže kot voljan in naj k temu navaja tudi svoje službene kolege. Andreju Katzianerju naj se pusti štiri podložnike, ki so nekdanj pripadali beneficiju v Lescah, ne glede na vračanje cerkvenih posesti. Zaradi napredovanja skupne blaginje in katoliške vere bi bilo koristno, da bi nekatoliške prisednike odstranili z njihovih mest in nanje postavili sposobne katoliške osebe, ker pa trenutno še ni na voljo dovolj takšnih oseb, naj se s tem zaenkrat počaka na primeren čas. (Proti)reformacijski komisarji naj se podajo v deželno hišo in naj od poverjenikov s tem deželnoknežjim ukazom dosežejo, da izročijo »sektaške« knjige. Katarini Schwab naj se pusti posest nad dvema podložnikoma, ki sta bila že pred tridesetimi leti odvzeta Cerkvi in zaradi katerih je v pravnem sporu z župnikom pri sv. Martinu in cerkvenim ključarjem. Spor naj se napoti na redno sodišče.¹³¹ Kljub temu da je deželnoknežje pismo škofu in vicedomu vsebovalo eksplicitno navodilo, naj pri poverjenikih dosežeta izročitev protestantskih knjig, ki so spravljene v deželni hiši, do tega ni prišlo vse do leta 1616, ko je nadvojvoda Ferdinand sam obiskal kranjsko prestolnico in ukazal izročitev.¹³² Še zadnjih šest protestantskih knjig so stanovi jezuitom

¹²⁷ Dimitz: Urkunden, št. 243, str. 113.

¹²⁸ Prav tam, št. 245, str. 114–116.

¹²⁹ Ferdinandovo pismo je v povzetku objavil August Dimitz (Dimitz: Urkunden, št. 247, str. 116).

¹³⁰ Med letoma 1608 in 1618 je to službo opravljal XXIV. deželni upravnik, baron Herbart Auersperg (Valvasor: *Die Ehre*, 3. Band, IX. Buch, str. 71).

¹³¹ Dimitz: Urkunden, št. 247, str. 116.

¹³² Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 364.

izročili šele leta 1617, od teh so jih nekaj sežgali, nekaj pa spravili v jezuitskem kolegiju.^{133,134}

16. februarja 1609 so kranjski deželni stanovi sprejeli sklep, da se deželni zbor ne bo zbral, dokler nadvojvoda ne reši stanovskih pritožb.¹³⁵ Prav tako se je zgodilo, da se številni cerkveni in posvetni deželani niso hoteli udeležiti deželnega zbora in je posledično na sejah ostalo le majhno število deželanov, ki so sklenili, da se tistim deželanom, ki se nočejo udeleževati posvetovanj, za kazen celo leto ne bo izstavilo nobene sodbe.¹³⁶ Junija so štajerski, koroški in kranjski stanovi, ki so jih verjetno spodbudili uspehi njihovih stanovskih in konfesionalnih kolegov na Ogrskem, v Avstriji in deželah češke krone, pri nadvojvodu Ferdinandu vložili ponovno prošnjo za versko svobodo.¹³⁷ Ker v treh mesecih stanovi niso dobili deželnoknežjega odgovora, so Kranjci septembra 1609 ponovno prosili deželnega kneza, naj notranjeavstrijska vlada preneha klicati deželane na zagovor v Gradec, saj je to v nasprotju z deželnimi svoboščinami,¹³⁸ poleg

¹³³ *Historia annua*, str. 80.

¹³⁴ Protestantaska knjižnica kranjskih deželnih stanov je bila dolgo časa predmet spora stanov in škofa Hrena kot vodje (proti)reformacijske komisije. Luka Vidmar dokazuje, da so stanovi svojo knjižnico jeseni 1598 iz svojega duhovnega središča – cerkve sv. Elizabete s stanovsko šolo – prenesli v deželno hišo, še preden je cerkev 1. novembra 1598 zasedel Hren (glej Vidmar: Požiga, str. 207; Dimitz: Urkunden, št. 176, str. 97–98). Poleg tega so stanovi v času naj-intenzivnejšega dela (proti)reformacijske komisije med letoma 1598 in 1601 odkupovali knjige od pregnanih predikantov, tak primer je bila knjižnica Felicijana Trubarja, ter sprejemali knjige, ki so jih pred (proti)reformacijsko komisijo reševali protestantski meščani (Vidmar: Požiga, str. 207–208). Nato so leta 1604 stanovi del svoje knjižnice skušali v sodih skrivoma pretihotapiti na Nemško, vendar je pošiljko prestregel kranjski vicedom Filip Cobenzl. Zasežene knjige je (proti)reformacijska komisija izročila jezuitom, ki so jih shranili v svojem kolegiju (*Historia annua*, str. 47). Preostanek stanovske knjižnice je ostal v deželni hiši in naj bi po Hrenovih ocenah obsegal več tisoč knjig, shranjenih v dveh skrinjah (glej Dimitz: Urkunden, št. 244, str. 113–114; Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1775, str. 487–489), medtem ko je ljubljanski župan protestantske knjige, ki so bile spravljene v mestni hiši, istega leta 1604 izročil jezuitom, da so jih ti delno sežgali, delno pa shranili v kolegiju (*Historia annua*, str. 47). Kljub Hrenovim prizadevanjem in deželnoknežjim uredbam stanovski poverjeniki preostanka stanovske knjižnice niso hoteli izročiti (proti)reformacijski komisiji. Glede izročitve stanovske knjižnice je Hrenu leta 1614, ob njegovem imenovanju za notranjeavstrijskega namestnika, pisal tudi apostolski nuncij iz Gradca, vendar so kranjski stanovi zahteve ponovno zavrnili. (Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 364). Nato je deželni knez 23. junija 1615 od deželnega glavarja Janeza Ulrika Eggenberga zahteval, da stanovi izročijo protestantske knjige, vendar tudi ta poziv očitno ni zalegel (Simoniti: Med knjigami, str. 28). Do izročitve knjig je prišlo šele leta 1616, ko je Ljubljano osebno obiskal nadvojvoda Ferdinand (Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 364). Primož Simoniti omenja, da je bil 10. decembra 1616 izdan ponoven ukaz, naj stanovi knjige iz deželne hiše izročijo v vicedomski urad (Simoniti: Med knjigami, str. 28). Verjetno so stanovi tokrat popustili in knjige izročili v »Fištamijo« in ne v jezuitski kolegij. Naslednje leto, leta 1617, jezuiti v svojem letopisu poročajo: »V tem letu so iz deželne hiše odstranili tudi preostalih šest krivoverskih knjig, ki so bile tam že dalj časa skrite. Nekaj so jih odstopili kolegiju, druge so končale na grmadi. Podobne knjige so odvzeli naši mnogim v mestu.« (*Historia annua*, str. 80). Jezuitski anali za leto 1616, ko je očitno prišlo do izročitve glavnega dela stanovske knjižnice, ne poročajo, da bi kolegij dobil knjige od stanov, temveč da so »... praznoverske spise obenem s krivoverskimi knjigami in Lutrovimi biblijami ...« v kolegij prinašali jezuitski dijaki, Poleg tega omenijo, da jih je v tem letu dvakrat obiskal nadvojvoda Ferdinand (*Historia annua*, str. 78). Primoža Simoniti navaja in poda dokaze, da je Hren del fonda zaplenjene stanovske knjižnice spravil v Gornji Grad, kjer je ustanovil knjižnico (Simoniti: Med knjigami, str. 24–25; 28). Potek izročitve in usoda stanovske knjižnice ostajata zavita v tančico skrivnosti. Na podlagi znanih dejstev lahko sklepamo, da so stanovi pozimi leta 1616 in 1617 svojo knjižnico izročili v vicedomski urad, nato pa so en del dobili jezuiti, drugega pa je Hren odpeljal v Gornji Grad, verjetno so pred tem naredili selekcijo in nekatere knjige sežgali.

¹³⁵ »Schluss unter 16. Ferfuarii 1609. daß man nicht ehe zum Landtag greiffen wolle, bis der Landtsfürst die Landts Gravamina nicht gnädigist erledige.« (SI AS 2, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 8, § 64).

¹³⁶ Dimitz: Urkunden, št. 248, str. 116.

¹³⁷ Gruden: *Zgodovina*, str. 841.

¹³⁸ SI AS 2, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 9, § 25.

tega so stanovi sestavili poseben odbor 12 članov iz vrst deželanov, ki je bil pristojen za reševanje konfesionalnih vprašanj. V odboru, sestavljenem 7. septembra 1609, so sedeli: baron Ditrih Auersperg, baron Nikolaj Egg, Volf Ditrih Lamberg, Janez Viljem Schnitzenbaum, Erazem Scheyer, Oton Henrik Wernegk, Jurij Raubar, Janez Moschkon, Janez Sigfrid Rasp z Ostrega vrha pri Podgradu, Volf Engelbreht Schranckler z Doba, Anton Pečovič z Lanšpreža in Janez Pelzhofer s Češenika.¹³⁹ V pooblastilu odbornikom so deželni stanovi tožili nad (proti) reformacijo, ki je močno prizadela deželo in jim odvzela šole in bogoslužje, kar je bilo za stanove še zlasti boleče. Sklicujoč se na določila bruške pacifikacije iz leta 1578 stanovi sklicujejo omenjeni odbor ter deželnega kneza, ki mu zvesto služijo, prosijo, da bi smeli svobodo bogoslužja uživati kot v času pred začetkom (proti)reformacije.¹⁴⁰

Aktivnosti pričujočega odbora bi bile dobra tema za posebno raziskavo. Nadvojvoda je na prošnjo treh dežel odgovoril z zgoraj omenjeno resolucijo 8. decembra 1609 in odklonil vse stanovske prošnje.¹⁴¹ Hren pa je istega dne iz Gornjega Grada deželnemu knezu poslal novo poročilo o napredku (proti)reformacije na Kranjskem,¹⁴² v katerem poroča, da je od Ljubljancev zahteval spovedne in obhajilne listke, ki jih je nato oddala večina meščanov, tisti, ki pa tega niso storili, pa so bili po večini odsotni ali od spovednikov niso dobili listkov. Predikanti naj bi se ponovno vtihotapili na Dolenjsko, zakar je škof k sebi poklical deželnoknežjega svetnika Jožefa Posorta in skupaj sta poslala odredbo vsem arhidiakonom na Kranjskem, tako oglejske kot ljubljanske jurisdikcije, naj bodo oprezni za predikanti in njihovimi privrženci ter naj jih s sodno pomočjo primejo. Nato omeni primer Kroke, tam naj bi do prikritega protestantskega bogoslužja prihajalo pri Štefanu Juršinu, vendar bo škof v tej zadevi počakal, da se v Ljubljano vrne deželni vicedom. Škof je na seji dvorne veče (12. novembra) zahteval izročitev protestantskih knjig in naročil, naj se določene stanovske uradnike, ki so sumljivi v verskih zadevah, pošlje na zaslišanje pred (proti)reformacijsko komisijo. Tozadevni deželnoknežji ukaz¹⁴³ je dal škof prebrati deželnemu upravniku, baronu Herbardu Auerspergu,¹⁴⁴ in njegovemu svaku Andreju Kazianerju. Kot dalje poroča Hren, je v zadevi župnije Sora, ki jo ima v zakupu Jakob Schreiber, on sam od Jožefa Pregla¹⁴⁵ dobil poziv, naj se zgledi pred deželno pravdo. Razlog za poziv so po njegovem mnenju tri hube v Nadgorici (Nadgoritz), ki so včasih pripadale kaplaniji v Puštalu in jih je pred več leti računovodja kranjskih deželnih stanov Jurij Märkl odvil kaplaniji (zaradi davčnega zaostanka 9 goldinarjev). Hren pravi, da ga Pregl pred sodišče kliče ne kot deželana in škofa, temveč kot deželnoknežjega (proti)reformacijskega komisarja, kar po njegovem mnenju sodi le pred deželnega kneza, stanovsko sodišče lahko Hrena obravnava le kot deželana in ne kot deželnoknežjega komisarja. Ob koncu poročila se škof vrne k tej temi, rekoč, da bi bilo ne zanj osebno, temveč za nadvojvodo kot vladarja, žaljivo in ponižujoče, če bi stanovska sodišča na zaslišanja klicala deželnoknežje (proti)reformacijske komisarje. Zato poziva Ferdinanda, naj ustavi vse postopke pred deželnim upravnikom, upraviteljem in ograjnim sodiščem, ki se nanašajo na zadeve (proti)reformacije. Dne 12. novembra 1609 naj bi Hren od stanov dobil odgovor glede svojih zadev. Vojni tajnik Fabijan Kir-

¹³⁹ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1805, str. 510–512.

¹⁴⁰ Prav tam, št. 1805, str. 510–512.

¹⁴¹ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1840, str. 542; Dimitz: *Geschichte Krains III.*, str. 361; Gruđen: *Zgodovina*, str. 841.

¹⁴² Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1841, str. 544–548.

¹⁴³ Omenjeni deželnoknežji ukaz nam še ni znan, Hren poroča, da naj bi bil izdan 14. februarja.

¹⁴⁴ Službo deželnega upravnika je med letoma 1608 in 1618 opravljal baron Herbard Auersperg (Valvasor: *Die Ehre*, 3. Band, IX. Buch, str. 71).

¹⁴⁵ Hren ne pojasni, kakšno službo je opravljal Jožef Pregl, lahko sklepamo, da je deloval v sklopu dvorne pravde.

chperger mu je namreč sporočil, da so stanovi deželnemu knezu skupaj s svojimi štajerskimi in koroškimi kolegi poslali izčrpno poročilo, zato naj škof počaka na deželnoknežjo resolucijo (do te je dejansko prišlo istega dne, kot je Hren sestavil svoje poročilo – 8. decembra 1609 –, Ferdinand pa je z njo zavrnil vse stanovske prošnje). Škof še omeni, da so baroni Schnitzenbaumi župniji Ig pri Ljubljani odvzeli več posesti in da naj bi ponovno prihajalo do protestantskega bogoslužja v Ljubljani.¹⁴⁶

Naslednje leto, leta 1610, so se stanovi zapletli še v spor z deželnim glavarjem Janezom Ulrikom Eggenbergom in mu očitali, da ne ščiti njihovih interesov. Spor se je končal s stanovskim opravičevanjem.¹⁴⁷ Kranjski deželni stanovi so 28. aprila 1611 prispevali 2.000 goldinarjev za gradnjo jezuitske cerkve,¹⁴⁸ kar kaže na očitno izboljšanje odnosov med stanovi in Družbo Jezusovo, ki so si bili zaradi pravne eksemptnosti v laseh še pred slabim letom, ali pa na stanovsko popuščanje pritiskom od zgoraj, ki se v notici sicer ne omenjajo.

Leta 1613 so se ponovno zaostriili odnosi na relaciji dvor – deželni zbor. Sama vsebina spora bi si zaslužila natančnejšo raziskavo na podlagi deželnozbornskih in registraturnih protokolov, vendar se bomo tu omejili na lapidarne notice v Perizhofferjevem priročniku, ki kljub vsemu prinašajo pomembne informacije o Hrenovi politični drži v nastali situaciji. 23. maja 1613 je bil sklican deželni odbor, katerega sklic je ukazal deželni knez in ne deželni zbor.¹⁴⁹ Dalje Perizhoffer poroča, da je nadvojvoda Ferdinand tega leta sklep deželnega zbora izsilil, ne da bi pred tem rešil stanovska *gravamina*.¹⁵⁰ Sklep deželnega zbora je nato deželni upravnik in predsednik odbora poverjenikov, baron Herbard Auersperg,¹⁵¹ prebral zbranim odbornikom iz vseh štirih stanov.¹⁵² Odprlo se je vprašanje, ali pomeni tak izsiljen sklep prejudic za deželne stanove.¹⁵³ Nakar je škof Hren izrazil svoje mnenje, rekoč, da se deželni zbor in odbor razlikujeta v tem, da se deželni zbor skliče enkrat letno, da stanovi na njem odobrijo davke, odbor pa takrat ko se pripeti kaj nujnega, vendar tudi tedaj odbor ne more privoliti v denarna sredstva za kneza. Dalje svetuje Hren, naj se držijo starih navad, deželni zbor naj ostane deželni zbor, odbor pa odbor; deželnemu knezu naj odborniki torej sporočijo, da razen v deželnem zboru stanovi finančnih sredstev ne morejo odobriti, zlasti ker je pričujoče srečanje odbor.¹⁵⁴ V razpravo so se vključili še deželni upravitelj, baron Jurij Kazianer,¹⁵⁵ »gospod Barbo«,¹⁵⁶ »gospod prejemnik« in Janez Jakob Edling. Očitno so deželnoknežje zahteve tokrat res grobo posegle v stanovske svoboščine, saj so člani odbora zelo hitro našli konsenz, odborniki iz vseh stanov so po poročanju *Carnioliae pragmaticae*

¹⁴⁶ Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1841, str. 544–548.

¹⁴⁷ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 9, § 41–42; Košir: *Stanovska uprava*, str. 68.

¹⁴⁸ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 4.

¹⁴⁹ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 20.

¹⁵⁰ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 22.

¹⁵¹ Herbard Auersperg je to službo opraljal med letoma 1608 in 1618. Valvasor poroča: »XXIV. *Herbart (oder Herbert) Freyherr von Aursperg.*« (Valvasor: *Die Ehre, 3. Band, IX. Buch*, str. 71).

¹⁵² SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 21.

¹⁵³ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 22.

¹⁵⁴ Dobesedno: »Worauf Herr Bischoff seine meinung eröffnet hat, dicendo: Zwischen den Landtag, und ausschuss ist dieser unterschied: ein Landtag geschicht im Jahr nur einmahl, und wird von denen Löblichen ständen hierdurch die jährliche bewilligung ausgemachet, die ausschuss geschehen, wan etwan ein gähes, und sehr wihtiges fürfahlet, und würdet in denen ausschuss nichtes, wohl aber in dem Landtag bewilliget, ein Landtag bleibt ein Landtag, und ein ausschuss auch, man solte dan bey dem alten modo bleiben, und dem Landt Fürsten berichten, daß man ausser den Landtag ein mehrers nicht bewilligen könne, zumahl diese Zusammenkunfft nur ausschuss ist.« (SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 23).

¹⁵⁵ Baron Jurij Kazianer (*Georg Kazianer*) je bil po Valvasorju 51. deželni upravitelj. (Valvasor, *Die Ehre, 3. Band, IX. Buch*, str. 76).

¹⁵⁶ Vir ne navaja imena.

soglasno sklenili, da ne nameravajo spreminjati ničesar, kar je pred tem sprejel deželni zbor, ter da bodo, v primeru da bi deželni knez na to zavrnitev odgovoril s takojšnjim ponovnim razpisom deželnega zbora, glasovali proti privolitvi.¹⁵⁷ Končni sklepi odbornikov so bili, da v odboru ne more priti do privolitve in da odbor brez dovoljenja stanov tudi ne more ničesar skleniti ter da deželni knez brez privolitve deželnih stanov ne more samovoljno razpustiti deželnega zbora. Kot eno od utemeljitev za to odborniki navajajo, da je deželnozborska davčna odobritev prostovoljni dar, ki temelji na dogovoru med deželnim knezom in stanovni, dogovor pa terja konsenz obeh strani.¹⁵⁸ Deželni knez je očitno hotel, da mu deželni odbor privoli denarna sredstva za novačenje vojakov, ki ga Perizhoffer prav tako omenja (10. junij 1613). Očitno so stanovi dovolili novačenje žolnirjev v deželi, vendar poudarjali, da ima nadzor nad tem deželni glavar.¹⁵⁹ Sicer podrobnosti o vsebini in razpletu spora ostajajo odprto vprašanje. Hren se v tem primeru pokaže v drugačni luči, saj se je jasno postavil na stran stanovske avtonomije, proti deželnoknežjemu izsiljevanju. Kljub dejstvu, da je v deželnem zboru paktiral s predstvaniki mest in trgov ter tako oblikoval deželnemu knezu naklonjeno katoliško stranko, ni pozabil deželnega domoljubja.

V drugem desetletju 17. stoletja je očitno prišlo do počasne konsolidacije notranjepolitičnih razmer na Kranjskem, verjetno se je tudi spor stanov s Hrenom nekoliko polegel, kar dokazuje dejstvo, da so stanovi Hrenu ob njegovem imenovanju za notranjeavstrijskega namestnika v Gradcu podarili lepo darilo.¹⁶⁰ Poleg tega pa določeno normalizacijo medkonfesionalnih odnosov v deželi nazorno prikazuje citat iz jezuitskega letopisa za leto 1615, ko jezuiti poročajo o dobrotnikih, ki so prispevali denar za gradnjo nove jezuitske cerkve v Ljubljani:

»Med njimi [donatorji] so na prvem mestu preslavni deželni stanovi, od katerih se jih sicer večina ne strinja z našo vero, vendar so nam tako naklonjeni, da so nam za zidavo iz skupne blagajne soglasno prispevali 3.450 gld. in se nam ob svoji radodarnosti še prijazno opravičevali, češ da niso mogli biti bolj odprtih rok, ker jih je v to prisilil prazen javni erar, ki so ga izčrpale vojne in drugi nujni izdatki.«¹⁶¹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

- ☉ SI AS 2, Deželni stanovi na Kranjckem, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*
- ☉ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 237, II–67r, *Quarela Statuum Carniolae contra Episcopum Labacensem No. II.*
- ☉ SI AS 1097, Zbirka normalij, *Cesarski patenti 1620–1700*, št. 110 (Dunaj, 1628, 8. avgust).

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

- ☉ NŠAL, ŠAL I., fasc. 16.

¹⁵⁷ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 23.

¹⁵⁸ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 24.

¹⁵⁹ »Wann eine Werbung der Soldaten dieser Landtschafft dem LandtsFürsten verstattet ist, so hat herr Landtshaubtmann das Dirrectorin darüber 10. Junij 1613.« (SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 25).

¹⁶⁰ SI AS 2, 1. reg., šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 11, § 3.

¹⁶¹ *Historia annua*, str. 75.

OBJAVLJENI VIRI

Dimitz, August: Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XXII* (1867), str. 43–124.

Klun, Vinko Ferari: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain. Heft 1*. Laibach: Historischer Verein für Krain, 1852.

Loserth, Johann: *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II. Teil 2.: Von der Auflösung des Protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II. 1600-1637. Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta; Band 60*. Wien: In Kommission bei Alfred Hölder, 1907.

Societas Jesu Collegium Labacense: *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis = Letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove: (1596–1691)*. Prevod: Marija Kizina (ur: France Baraga). Ljubljana: Družina, 2003.

LITERATURA

Blaznik, Pavle: Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803). Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

Burkhardt, Johannes: *Der Dreißigjährige Krieg*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992.

Die Kaiser: 1200 Jahre europäische Geschichte (ur: Gerhard Hartmann, Karl R. Schmith et al.). Wiesbaden: Marix, 2006.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. 2. Band. Vom Regierungs Antritte Erzherzog Karls in Innerösterreich (1564) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Ignaz von Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1876.

Dolinar, France M.: Die Bemühungen des Laibacher Bischofs Tomaž Hren und eine Kirchenunion. V: *Die Oesterreichische Militaergrenze: Geschichte und Auswirkungen* (ur: Gerhard Ernst). *Schriftenreihe des Regensburger Osteuropainstituts; Band. 8*. Regensburg: Regensburger Osteuropainstitut, 1982, str. 25–29.

Dolinar, France M.: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Dolinar, France M.: Prizadevanje ljubljanskega škofa Tomaža Hrena za zedinjenje s pravoslavniimi Uskoki. V: *Bogoslovni vestnik* 41 (1981), št. 1, str. 56–60.

Dolinar, France M.: Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99-1630). V: *Primus Truber 1508-1586: der slowenische Reformator und Württemberg* (ur: Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 341–351.

Dolinar, France M.: Tomaž Hren (1560–1630). V: *Dom in svet* 8 (1995), str. 215–223.

Dolinar, France M.: Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. V: *Primus Truber 1508–1598: Der slowenische Reformator und Württemberg* (ur: Sönke Lorenz, Anton Schindling in Wilfried Setzler). Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2011, str. 327–340.

Erbe, Michael: *Die frühe Neuzeit*. Stuttgart: Kohlhammer, 2007.

Gornik, Franc: *Zgodovina blejske župnije*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda, Del I*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Grdina, Igor: Do »fine moke 00« mletu Trubarjevo vprašanje. V: *Stati inu obstatu* 6 (2006), št. 3–4, str. 202–236.

Grdina, Igor: Hrenov odnos do protestantov. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur: Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 229–245.

Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski glosar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.

Jerše, Sašo: Glaube, Hoffnung, Herrschaft: Die »imaginaires politiques« Innerösterreichs im Zeitalter des religiös-politischen Konflikts. V: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 121. Band, Teilband 2. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013, str. 352–577.

Jerše, Sašo: Vera, upanje, oblast: O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. V: *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 67–103.

Kampmann, Christoph: *Europa und das Reich im Dreißigjährigen Krieg: Geschichte eines europäischen Konflikts*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2008.

Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 (ur. France M. Dolinar et al.). Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994.

Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988.

Melik, Vasilij: Hren v slovenskem zgodovinopisju. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 375–381.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.

Nared, Andrej: Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. V: *Arhivi* 28 (2005), št. 2, str. 313–334.

Parker, Geoffrey: *The Thirty Yers' War*. London and New York: Routledge, 1997.

Pörtner, Regina: *The counter-reformation in Central Europe: Styria 1580-1630*. Oxford: Clarendon Press, 2003.

Press, Volker: Matthias (1612–1619). V: *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918* (ur. Anton Schindling, Walter Ziegler). München: Beck, 1990, str. 112–124.

Press, Volker: Rudolf II. (1576–1612). V: *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918* (ur. Anton Schindling, Walter Ziegler). München: Beck, 1990, str. 99–111.

Rajhman, Jože in Cevc, Emilijan: Tomaž Hren. V: *Enciklopedija Slovenije 4* (ur. Marjan Javornik). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 50–51.

Rajšp, Vincenc: Jezuiti in protestantizem na Slovenskem. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597-1997) – Zbornik razprav*. (ur. Vincenc Rajšp). *Redovništvo na Slovenskem 4*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998, str. 269–277.

Simoniti, Primož: Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice. V: *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1974, str. 17–48.

Schich, Winfried: Universalgeschichte in Stichworten. V: *Propyläen Weltgeschichte. Band 7. Von der Reformation zur Revolution* (ur. Golo Mann, August Nitschke). Frankfurt am Main, Berlin: Propyläen Verlag, 1986, str. 631–679.

Schizwiz von Schivizhoffen: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krains*. Görz: Goriška tiskarna A. Gabršček, 1905.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Stanonik, Marija: Škof Tomaž Hren v slovenskem leposlovju. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 347–374.

Šega, Judita in Golec, Boris: Münchenska zakladna najdba: škofjeloški slovenski razglas iz leta 1590. V: *Loški razgledi* 55 (2008), str. 173–190.

Turk, Josip: *Tomaž Hren: Ponatis iz Bogoslovnega vestnika Letnik VIII. Razprave V*. Ljubljana: Bogoslovna akademija, 1928.

Valvasor, Janez Vajkard: Čast in slava vojvodine Kranjske. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2014.

Valvasor, Johann Weichard von: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain [...]*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.

Vidmar, Luka: *Ljubljana kot novi Rim: Akademija operozov in baročna Italija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013.

Vidmar, Luka: Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601: med zgodovino in mitom. V: *Kronika* 61 (2013), št. 2, str. 189–216.

Zwitter, Žiga: Vremenska in klimatska zgodovina v koledarjih in podložniških dnevnikih ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (1597–1630). V: *Zgodovinski časopis* 67 (2013), št. 3/4, str. 306–389.

INTERNET

NRSS: *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja*. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss/VIEW/> (3.2.2015).

Turk, Josip: Hren, Tomaž (1560–1630). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/> (3.2.2014).